

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Josip Stritar

Zorin

O M N I B U S

BES^eDA

Josip Stritar

ZORIN

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-102-9

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

PREDGOVOR

Dolgo sem se pomišljal in s težkim srcem se namenil razglasiti ta pisma svojega nesrečnega prijatelja; in kdove ali mi ne bo še žal kdaj, ko bode že prepozno, da sem izpostavil in prepustil mladeniča, tolikanj dragega mojemu srcu, temu in onemu v ostro, nemilo presojo. Saj, kakor mi je znan svet, le predobro vem, kako hitro je, zlasti pri nas, vsakdo pripravljen pobrati kamen ter ga zagnati na svojega bližnjega, kateri le kolikanj v svojem mišljenju, v svojem dejanju in nehanju krene na stran s ceste, po kateri se drevi, suje in pehá vélika trgovska drhal! Naj bo blago njegovo srce, vneto za srečo svojih bratov, naj ga vodijo v vsem dejanju najčistejši nameni, kaj to njim? Sanjača ga imenujejo tisti, kateri sodijo najmileje; kako pa ostri sodniki, o tem naj molčimo.

Tak »izgubljenec« bil je moj prijatelj. Srce njegovo je bilo za vesoljno človeštvo; kakor svoje čutil je njegove bolečine; čutil je nepopolnost človeške narave, čutil neskončno, neizmerno trpljenje, po vsi zemlji razlito. Bolečine vsega človeštva ali bolje: vsega stvarjenja — saj trpi tudi žival — bile so mu lastne bolečine, ki jih je prenašal, dokler ga ni zapustila moč.

Dejalo se mi bo, da zdaj ni pravi čas oživljati in svetu pred oči postaviti take podobe. Naš čas se imenuje materialen; resnično je to, a oziraje se po svetu, vidim, in to mi ni majhno tolažilo, da ravno zdaj najblažji duhovi pri vseh izobraženih

narodih bolj in bolj spoznavajo, živo čutijo in navdušeni oznanjajo resnico: da smo si vsi bratje, kar nas po zemlji hodi, popotni tovariši, težko obloženi; da je trpljenje naš del, katero tovarišem zljajševati, ne pa množiti, je vsakemu sveta dolžnost. Ali pride kdaj čas, ko bo kraljevala sprava in bratovska ljubezen med narodi in posameznimi — kdo ve? — to pa je gotovo, da možje, ki so goreli vse svoje življenje za to lepo misel, ki so se poganjali, trudili ali pa vsaj, kakor moj prijatelj, v srcu trpeli zanjo, vsaj niso vredni zasmehovanja, če jim tudi ni bilo dano, da bi dosegli le najmanjši del tega, kar so želeli.

Ne bom pa tajil, da me je vodila pri razglaševanju teh pisem tudi ljubezen do prijatelja, ki mi je bil tako nenadoma, tako siloma vzet, da mi po njegovi izgubi še zdaj krvavi srce. Lepšega spomenika bi mu pač ne mogla postaviti prijateljska roka, nego si ga je zapustil sam v teh pismih, ki jih dajem med svet brez prenaredbe, ker le tako so živa, zvesta podoba te blage, nesrečne duše.

Farizej in levit bosta pač, beroč naslednje vrste, majala z glavo; usmiljenemu Samarijanu pa se morda utrne pri branju pomilovalna solza; njemu podajam v duhu roko; zanj sem pisal, on me je umel.

I

V Parizu, 3. julija

Tretji dan že sem v mestu, ki si mi ga odmenil za nekoliko časa v prebivališče, in čas je, da začnem spolnjevati, kar sem ti moral obljubiti pri odhodu. Dasi ne posebno prijatelj okornemu peresu, hočem ti vendar vestno poročati vse, kar bom videl in slišal, mislil in čutil na poti.

Nikar ne misli, dragi moj, da mi je neznano, kaj namerjaš s tem. Dobro vem in živo čutim, iz kakega namena si me poslal po svetu. Zdravniki pošiljajo svoje bolnike v toplice, da si poživé otrple in oslabele ude; in ti, moj zdravnik, poslal si me po svetu, posebno pa v to središče zdanjega življenja in gibanja, da najde hirajoča moja duša nove hrane, novih moči v novih prikaznih in podobah. Poslušen ti hočem biti, kakor mora biti bolnik svojemu zdravniku; — če ne dosežeš svojega blagega namena, ne bodi to moja krivda, kakor ne bo tvoja.

Ko si mi pri odhodu zadnjikrat podal roko v slovo, ko mi je tvoje ljubo obličje izginilo izpred oči, polastila se me je žalostna misel: bogve ali ga bodeš videl še kdaj?

Vem, da bodeš, ko to bereš, nevoljno majal z glavo, pa vsaj je tvoja volja, da ti ne prikrivam ničesar. »Zakaj ga nisem objel in pritisnil na srce? Srce mi je kipelo, ko sem stal, slovo jemaje, pred njim — besede mi ni bilo iz ust, solzé ne v oko

— zdaj pa je prepozno — videl ga ne bom nikdar več!« Te misli se nisem mogel nikakor znebiti. Ko sem bil sam v vozu, stisnem se v kot in zdaj se mi uderó prvič čez dolgo časa zopet po licih obile solze. — To mi je zlajšalo srce. Mirneje jamem misliti nate. V duhu preživim še enkrat zlate, nepozabne ure, ki sem jih užil s teboj. Jeli se spominjaš še tistega trenutka, ko sem ti bil, pozno domov te spremljaje, z mladostno zgovornostjo razodel svoje srce, ti pa si mi podal z nepopisnim nasmehom roko ter dejal: »Tudi ti?« In sklenjena je bila najina zaveza. — Od tistega časa pa, koliko si mi izkazal ljubezni, koliko si imel potrpljenja z mojimi slabostmi! O ne srdi se, beroč te besede, katerih se ti nisem nikoli upal izreči v lice. Kaj si mi ti, to čutim prav šele zdaj, ko te nimam več!

O zakaj te nisem našel prej, ko je bil še čas! Morebiti, morebiti bi bilo vse drugače. Ko je nemila toča pobila rodovitno polje, mogoče, da se vzbne zopet tu pa tu lat, da se ozeleni in obraste — veselega sadu ne bode obrodila. — Pa dovolj že in preveč takih črnih misli! Še se nam smeje življenje, kliče in vabi nas, uživajmo ga — *post mortem nulla voluptas!*

Le tiho, še boš zadovoljen s svojim učencem. Odpreti hočem vse svoje počutke in srkati in piti na vso moč, kar nam lepega in sladkega ponuja življenje. Lahko noč, duša moja! *Cras ingens iterabimus aequor!*

V Parizu, 4. julija

Danes popoldne bil sem v Louvru. Dolgo že sem želel videti to glasovito zbirališče najimenitnejših del človeških rok, človeškega duha. Veliko sem pričakoval, še več sem našel! Nov, neznan svet se mi je odkril v tem velikanskem poslopju, kamor je poslal ves izobraženi svet, kar je ustvaril najlepšega v stoletjih. Kar sem poznal prej le po imenu, po slabih popisih in podobah, to stoji zdaj živo in resnično pred mano.

Kako bi ti mogel popisati, kaj sem čutil, ko se zagledam nenadoma sredi slavnih starogrških kipov! Kar sem videl prej v Monakovski gliptoteki, to je proti temu, kar gledam zdaj, dejal bi, le predgovor, zarja, ki naznanja sonce. Tam sem bil v veži, zdaj stojim v samem svetišču. Kaka resničnost, kaka lepota, kak mir in kako življenje! Kako naravno, preprosto vse, in kako vzvišeno, umetno! Kako telo, kak duh, kake posameznosti, kaka celota, kaka ideja!

Tukaj šele sem spoznal pravi pomen tiste pripovedke o Pigmalionu, ki je oživil mrzli, trdi kamen na svojih vročih prsih.

Zamaknjen sem stal pred tem Apolonom, kateri, če ga gledaš nekaj časa, se ti zdi, kakor da bi se ti jel bližati — bog in kralj — v svojem mirnem, tistem veličastvu in móra te skoraj,

da nehote pripogneš koleno pred njim. Zdaj to Artemido s košuto, ki je plaha pribežala v zavetje deviške lovke! In pa naposled to nebeško Afrodito (Miloško). Božja oblast! Je li mogoče, da je žena tako lepa! In ta ponos, ta plemenitost! Kar pa je največje čudo — obe roki sta ji pri ramah odlomljeni, in vendar človek, ki jo zamaknjen gleda, ne pogreša ničesar! V duhu vidi, kako jih ima v deviški sramežljivosti sklenjeni nad prsmi, s katerih ji je ravno obleka zdrsnila na kolena! — Ko se siloma odtrgaš tem, čaka te vrsta drugih podob, ki se jim ne moreš prečuditi.

Zaboga! Velike, neumrjoče imenujemo ter slavimo v pesmih in podobah samopašne, surove divjake, ki so vihrali od zemlje do zemlje s svojo divjo drhaljo — pred njimi strah in trepet, za njimi požar in jok in stok umirajočih! Duh pa božji se ne bliža v grmečem viharju, bliža se v rahlem dihanju polhlevnega vetra. Velik, neumrjoč, stvarniku enak je v resnici umetnik, kateri iz svojega osrčja stvari podobe, ki jih je v svetem trenutku spočela njegova duša, ki jim je življenje dala njegova roka; podobe — kakor njihov stvarnik, neumrjoče, katere bodo živele, dokler bodo veljale večne postave lepote in resnice!

Meni vsaj imajo podobe, ki so jih ustvarili umetniki, več realnosti, več resničnega, pravega življenja, nego so ga imeli milijoni in milijoni, ki so izlezli iz prahu, ki so živeli v prahu in o prahu in slednjič povrnili se zopet v prah — za njimi pa ni ostalo sledu! — Homerjevi bogovi in junaki, Shakespearov Hamlet in Lear, Goethejev Faust so živeli res, živé in živeli bodo, dokler bo živelo človeštvo.

Umetnost je najblažji cvet pravega, čistega človeštva; tisti dar, ki povzdiguje človeka najbolj nad žival ter ga približuje

stvarniku. Umetnost je prava oaza v tem pustem, praznem življenju, kjer duša hira in umira od žeje, večno zelen otok, poln hladnih potokov, pisanih cvetic in ptičjega petja, poln življenja in mladosti, harmonije in sreče! —

Take misli so me obhajale, ko sem se pozno ločil od dragega kraja, ki ga mislim posihmal obiskovati, kadar le utegnem.

Ta dan mi je bilo popolnoma nemogoče pečati se s kako drugo rečjo. Ponoči, že v postelji me obide misel, ali bi ne bil morda jaz v umetnosti našel, kar bi mi bilo, če ne izpolnilo, pa vsaj nekoliko potolažilo večno hrepenenje mojega srca ter me vsaj za trenutke povzdignilo nad vse bede tega sveta, ko bi bil nji posvetil vse svoje moči.

Ti sam, vidé, koliko imam veselja zlasti do poezije, si mi pridigoval, naj poskusim v nji svojo moč. A čudno je v tem moje stanje; dasi mi je glava polna misli, srce polno čutil, ni mi moči dati jim življenja!

Imel sem nekdaj čudne sanje. Sprehajam se po zelenih tratah in cvetočih logovih; spremlja me povsod sladko šumljanje bistrega potoka in veselo ptičje gostolenje. Vse je jasno, veselo; srce moje pa žene dalje mogočno hrepenenje; cvetoči kraji izginejo za mano, sprejme me široka ravan, oko ne vidi drevesa, bilke; vse je prazno, pusto, nerodovitno, vse tiho in mrtvo. Sonce, ki se je bližalo zatonu, jame temneti in medleti; luč mu je bleda, mrtvaška, kakršno vidimo o sončnem mraku. Dalje hité, začujem čudne čudne glasove, kakor tihi jok bolnih otrok, ihtenje zapuščenih sirot na materinem grobu, jok in stok njih, ki se vijó v smrtnih bolečinah, vmes pa ostri krik obupajočega, ko plane v vodo.

Čim dalje močnejši strinjajo se glasovi v mrtvaško harmo-

nijo. Zdaj zagledam pred sabo široko reko — voda njena je kalna, temna, počasi se vali val za valom, iz njih pa izhajajo ti čudni glasovi — in pa — strašan pogled: izmed valov se prikaže sem ter tja in se zopet potopi mrtvaško truplo! Tu plava mlada mati, z bledimi rokami oklepaje mrtvo dete; tam moško truplo z divjim obrazom, globoko krvavečo rano na golih prsih. Ko povzdignem oči, zagledam na bregu mladeniča, kakršne si mislimo angele, le brez peruti, glavo ima v tla povešeno in dolgi lasje se mu v žalosti usipljejo po obrazu na prsi; po vsem životu mu je razlita neskončna žalost. Boječe se mu bližam ter ga vprašam, kaj pomeni ta prikazen. Vzdigne glavo ter mi odgovori: Reka ta je solzna reka; vanjo se zlivajo vse solzé, kar jih joka človeški rod. Trupla, ki jih vidiš, trupla so nesrečnih, ki so si v obupu sami končali življenje; jaz jih štejem; kadar jih bo toliko, kolikor je srečnih videlo sonce, in kadar bo reka napolnila brezno, v katero se zliva, da se z njo operó vse krivice — tedaj bo konec sveta! Ko je te besede izgovoril z nepopisno žalostnim glasom, začne šteti dalje mrtvaška trupla; mene se pa polasti pri tej priči neskončno gorje; žalostneje in žalostneje mi doné iz reke mrtvaški glasovi, bližam se bregu; ko stojim na njegovem robu, ko zrem v temno vodo pod sabo, zgrabi me silno hrepenenje, zdihnem — planem vanjo, in nad menoj se sklenejo črni, grenki valovi!...

In tako mi je, kakor bi se bil kopal v solzni reki, kakor bi se bila napojila moja duša z nesrečo in žalostjo, z bedo in trpljenjem vsega človeškega rodu. Ali — in to je moja nesreča — ne najdem besed in bogve ali je tudi takih besed, ki bi izgovorile, kar mi čuti srce. In tako ostanem pač večno nem!

II

6. julija

To pismo ti pišem v postelji, pa le nikar nič hudega ne misli. Včeraj sem se malo prehladil — jutri pa, mislim, bom že zopet pokonci.

Zdaj imam najboljšo priložnost, da te nekoliko seznanim s svojim domačim življenjem. Stanovanje imam tako, da boljšega mi ti sam ne moreš želeči. Skoraj sredi mesta, komaj četrtrt ure od mojega Louvra, sem se naselil v velikem »*hôtel garni*«. Njegova lastnica, moja gospodinja, vdova v najlepši dobi, »*entre deux âges*«, kakor pravi dobro Francoz, vlada ga z veliko umetnostjo in modrostjo. Lepo jo je gledati, ko, na svojem prestolu sedé, kakor kraljica Elizabeta, carica Katarina ali cesarica Marija Terezija za poveduje svojim podložnim, svoji družini; vse vidi in sliši, vse vodi in vlada. Za vse svoje gostove skrbi po materino, posebno pa je vzela v svoje zavetje mene, ker morebiti vidi, da sem ga najbolj potreben. Prvi dan že me pride v sobo obiskat, poprašuje me, kako sem s hrano in postrežbo zadovoljen — od kod sem, kako je pri nas doma, ali mi še živé roditelji. Ko pravim, da nimam več očeta ne matere, bralo se ji je res na obličju, da me miluje. Kako mi je po volji Pariz, ali se mi ne toži po domu, imam li tukaj kaj znancev — itd. In vse to poprašuje s tako prijetno radovednostjo, s tako skrbno prijaznostjo, da ji človek z veseljem odgovar-

ja. Nazadnje me je povabila, če mi je dolgčas, če kdaj ne vem kaj početi naj pridem le k nji.

Zakaj ti pravim vse te reči? Veseli me vselej, kadar najdem človeka, ki mi ni iz gole samopridnosti, nego iz dobrega srca prijazen. In tej ženi se res vidi, da ne gleda samo na svoj dobiček; vesela je, če vidi svoje gostove vesele in zadovoljne. To je njena skrb, njen ponos.

Ko je slišala, da sem danes v postelji ostal, nima že celo miru; komaj sem jo potolažil in pogovoril, da mi ni nič; res zame skrbi kakor mati za svojega otroka. In kaj bi tajil, dobro to dé človeku, ki je daleč od svojega doma, sam med neznanimi, tujimi ljudmi.

Zdaj je tudi čas, da ti odkrijem skrivnost, ki mi že dolgo časa teži srce. Storil sem namreč že prve dni znanje, katero tudi ni kar si bodi. Tako daleč sva že, da mi ne bo moči nazaj. Naša gospodinja ima hčer — obrazek ima kakor angel; velike črne oči, temno kostanjeve, skodrane lasce — živa je in brhka kakor gorska srna — pravo ljubeznivo cigansko dete! Stara je — devet let in ime ji je Evelina! Pozdravljal sem jo nekolikokrat, ko sem jo srečal v veži ali na stopnicah — ko je bila že manj plašna, tudi pobožal in nazadnje na čelo poljubil. Veš, da imam posebno veselje do otrok; rad se z njimi pogovarjam in igram; tudi otroci se me čudno hitro privadijo. Tako sva tudi z Evelino že vélika prijatelja. Kadar pridem domov, prileti mi vselej že od daleč naproti; ko se pripognem, da bi jo poljubil, oklene se me okrog vratu in dá mi tak krepek, srčán poljub, da kar zazveni po vsej veži. Če se ji pa zadosti hitro ne pripognem, stori mi z roko táko nepopisno, zapovedljivo znamenje, da se človeku ni moči ustavljati. Mati jo je karala iz početka, kakor mi je sama pravila, da ni spo-

dobno obešati se tako na tujega gospoda in da tudi meni ne bo pogodu, če vedno leta za menoj. Pa prosil sem matere, naj jo pusti, da me obišče, kadar me hoče, zmerom mi bode ljubó. In zdaj že njo samo veseli to najino prijateljstvo. Tožila mi je namreč, da, kakor je živa, ima vendar časi trenutja, ko je vsa tiha in otožna; to pač zato, pravi, ker nima prave družbe, in bala se je že, da bi to ne škodovalo njenemu zdravju.

Ne morem ti dopovedati, káko veselje mi je, pogovarjati se s tem nedolžnim, umnim otrokom. Neka posebna simpatija me vleče do nje, in ko povzdigne časi molče proti meni svoje velike temne oči, spreleti me neko čudno, sladko čutilo. A to samo časi — po navadi je živa in vesela, pa radovedna kakor sraka. Vse jo mika, vse bi vedela rada — in ne jenja — prav po žensko — da nazadnje vse spravi iz mene, kar hoče. Natanko ve vse moje domače razmere; tudi tebe že zna po imenu in postavi; izprašala me je natanko, kakšen si: ali imaš brado, kake lase, kake oči itd., da sem bil res časi v zadregi. To pa ji nikakor noče v glavo, zakaj sva se ločila, če se imava tako rada. Ako ona koga rada ima, pravi — hoče vedno biti pri njem. Moral sem ji obljubiti, da ti bom pisal, da prideš semkaj; rada te bo imela, pravi, kakor mene; ne — mene vendar še malo rajši — in skrbela bode že, da ti ne bo dolgčas!

Ko nekoč najde mojega Prešerna na mizi, odpre ga, nabere ustece, kakor bi hotela žvižgati, ter začne polagoma, strahoma: »Strune, milo se glasite« ... pa kakor bi se bila spekla, hitro odjenja — pogleda me, in ko vidi, da se na smeh držim, vpraša malo razžaljena, ali je to laško ali angleško ali latinsko ali kaj, ker nič ne umé? Ko ji povem, da pri nas doma tako govoré, vpraša me dalje potolažena, ali se tega jezika tudi otroci v šolah uče? Pravim ji, da ga govoré tudi doma v delav-

nik in praznik, posebno lepo pa deklice! Zdaj pa hoče po vsi sili, da moram tudi nje učiti tega lepega jezika. Povedati ji moram zdaj to, zdaj to, in vse si zapomni. Izgovarja čuda čisto in lepo, le malo boječe; počasi spušča besede iz ust, kakor bi se bala, da se ji katera ne stare. Včeraj, ko pridem domov, pozdravi me glasno: »Dober dan, moj dragi!« Čudno mi je segel v srce ta pozdrav, slišan na nenavadnem kraju. Te besede je bila izvabila nalašč, kakor sem se spomnil pozneje, prej tisti dan iz mene posamezne, potem pa jih je združila in zvezala tujcu v prijazen pozdrav. Poleg tega tudi pojeva; jaz jo učim naših narodnih, ona pa mene francoskih pesmi. Tako prijeten glasek ima, da bi jo človek zmerom poslušal.

Danes, ko sem ostal v postelji, že celo ne ve, kaj bi začela. Znesla mi je vkup vse svoje knjige, podobe, punčke in igrače, da bi mi ne bilo dolgčas, tako da je soba polna tega drobiža. Pravi, da me bo ona sama ozdravila, drug nihče ne; in res ne dá nikomur, da mi prinese le kozarec vode. Zdaj me je popustila za malo časa, ker jo je mati poklicala; preden pa pojde spat, prišla bo že še pogledat in mi voščiti lahko noč.

Zakaj ti pa tako natanko razkladam vse te otročje stvari, dragi moj? Zato, da vidiš, da se tvojemu prijatelju dobro godi in da ničesar ne pogreša — razen tebe!

8. julija

Kako me je razveselilo tvoje pismo, tega ti ne bom pravil! Tako se je, mislim, veselil Noe, ko je zagledal golobčka z oljkovo vejo v kljunu, kakor sem se jaz, ko mi je prišlo prvo znamenje tvoje ljubezni po mojem odhodu.

Kakor je videti, nisi preveč nezadovoljen z mano, vsaj ne zmerjaš me prehudo, kakor je sicer tvoja navada. Saj sem pa tudi priden, da je veselje. V Louvre sem se res zaril, kakor praviš, pa nič se ne boj, vendar zraven ne zabim zatega dneva.

Ogledoval sem po dve do tri sobe na dan in to je bilo dobro, da sem začel od pravega konca, sicer bi bil morebiti videl eno samo podobo. V eni sobi namreč, »*salon carré*« imenovani, so zbrane najlepše podobe vseh časov in šol. Ko danes stopim vanjo, na prvi pogled zagledam podobo, ki sem ji dejal: Ta je! Koliko sem do zdaj videl lepih podob vsake vrste, gledal sem jih, čudil se njih lepoti in dejal: kako lepa podoba! Kar pa gledam zdaj, to ni podoba, to je misel — in pa kaka misel, ki jo je umetnikova duša vdihnili na platno: — to je sveto čutilo, ki se je upodobilo in vidno postalo nesvetim očem! To je molitev, vzdihljaj proti nebu! —

Dobro ti je znana in ni ga morda kristjana, da bi je ne bil videl tako ali tako ponarejene: meni je bila že najljubša izmed vseh Marijinih podob, ko sem jo videl prvič v molitnih bukvi-

cah. — Z nad zemlje proti nebu plava, z luno pod nogami; roki ima sklenjeni na prsih, oči zamaknjene v nebo, nad glavo zvezdno krono, kakor svetál oblak jo obdaja angelov truma!

Táko jo je gledal deviški apostol, učenikov ljubljenec, v sedma nebesa zamaknjen, ko pravi: In prikazalo se je veliko znamenje na nebu, žena s soncem oblečena, z luno pod nogami, na glavi pa je imela krono iz dvanajst zvezd. — Táko jo je moral gledati tisti cerkveni oče, ki je prvi začel učiti, da je devica brez madeža spočela. Videti bi hotel razuzdanca, ki bi pred to podobo mogel ziniti grdo besedo! Ali je bil Murillo pobožen ali ne, tega ne vem; gotovo pa je bil pobožen takrat, ko je delal to podobo. Tako noben svetnik ni častil svoje kraljice!

O srečen umetnik, kateri more tako utelesiti svojo misel! Nehotoma človeku pride na misel, da primerja to podobo z Rafaelovo Madono Sikstovo v Draždanski galeriji, ki sluje po vsem svetu. Da ti naravnost povem svojo misel — Rafael je gotovo večji umetnik nego Murillo, vsaj bolj sluje, in tudi slavno njegovo Madono, če se ne motim, svet stavi nad Murillovo, vsaj slikarji; pa to je ravno; jaz nisem slikar, s srcem, oprosti mi to besedo, bolj gledam nego z očmi — in »sodnik mi je srcé«!

Lepa je Rafaelova Mati božja, lepa nad vse žené — sveta je in čista; ali take si moje srce ne more misliti nje, ki je »pribežališče grešnikov« ali pa, da bolj posvetno govorim — ženski ideal! Ko sem stal pred njo, zdelo se mi je, kakor da bi me ostro gledala ter govorila: Kako si upaš ti, grešni zemeljski sin, pred moje sveto obličje!

III

10. julija

Včeraj sem bil v Montmorencyju. Kdo bi mogel slišati to ime, pa bi se ne spominjal moža, ki ga je posvetil s svojim duhom! Veš, dragi moj, da odkar ga poznam, posebno ljubim Rousseauja. Vse svoje bitje, ne zameri mi te besede, čutim nekako sorodno njegovemu; kakor on bolj mislim s srcem, če se sme tako govoriti, nego z glavo, in kar je bolelo njega, boli tudi mene!

Tukaj pa moram nekaj omeniti. Med drugimi posebnostmi, ki bi se jih sramoval vsak izobražen človek, imam tudi to, da mi »kamenje govori«. Ko se sprehajam po velikanskem *Place de la Concorde*, kjer je stal, kakor beremo, veliki krvavi oder, na katerem je palo v dveh letih tri tisoč glav, med njimi tudi kraljeva in kraljičina, ogledujem s strmečim očesom velikanski obelisk, ki ga je poslala sužna Afrika ponosni Franciji, in prijetno mi bije na uho sladko šepetanje krasnih dveh vodnjakov, ki mečeta vodo visoko proti nebu; noben spomin mi ne kali lepega pogleda! Pa naj pravi še kdo, da sem sentimentalen! Zakaj me je pa vendar tako gnalo videti enkrat kraj, kjer je živel Rousseau dve leti kakor puščavnik in kjer je spisal svojo »Novo Heloizo«, visoko pesem ljubezni! Zakaj me pa tukaj tako mika vse, kar koli me spominja tega moža? — Zato, ker ga — ljubim.

Dolgo že sem obetal Evelini, da jo s seboj vzamem, kadar pojdem kam dalje. Smili se mi sirotka, ker je vedno zaprta in blede in hira kakor cvetica, ki nima zdrave sape. To je bilo veselje, ko sem ji naznanil prej tisti večer, da jo jutri s seboj vzamem! Skakala je, ploskala z rokama in vrtela se kakor nora!

Zdaj pa se začne velika skrb! Pripravljanje na daljni pot, akoravno sem ji dejal, da prideva še tisti večer nazaj. Nič se naj ne bojim, tolaži me, bode se že tako lepo napravila, da me ne bo treba sram biti sprehajati se z njo, naj naju vidi, kdor hoče. In začne mi naštevati vse svoje obleke: bele, višnjeve, rdeče in pisane in kaj vem vse kake — svoje slamnike in klobuke s peresi in trakovi; popisuje mi vse natanko, kako je to in ono, ter prosi me nazadnje, da naj volim, katero obleko naj vzame. Naenkrat pa se zavrti na peti: Kako sem neumna, mar grem kar ponje, da boste videli! Komaj sem jo ustavil in pregovoril, da meni je vse enako, naj se obleče, kakor se hoče; da je lepa in meni pogodu v kateri koli obleki. To je storilo pravdi konec!

Deseta ura je bobnela z bližnje ogromne cerkve st. deniške, ki je črna molela v jasno poletno nebo, ko se pripeljeva v Enghien, prijazno vas s toplicami, ne daleč od Montmorencyja. Ker se nama ni mudilo, zapustiva voz ter greva peš proti vasi.

S konca vasi se zablešči nama prijazno jezerce. Evelina, ki ni še nikoli nič takega videla, zavriska veselo, ko ga zagleda, in tudi jaz se ga zaveselim, saj si ne morem misliti lepega kraja brez bistre vode, ki je njemu to, kaj lepo oko prijaznemu obrazu. Ko je bilo kmalu čas kositi, ustaviva se pri hišici poleg jezera, ki naju je tako prijazno vabila. Ko se nama je pri-

pravljalo kosilo, sprehajala sva se po cvetočih travnikih, ki oklepajo na eni strani jezero.

Bil je lep poletni dan. Jaz ne vem, kako je to, ali pomladanskega in jesenskega dneva, naj bo še tako lep, ne morem se prav od srca veseliti. Pomlad in jesen mi budita nemirno čutilo, ki ima v sebi skoraj ravno toliko grenkosti kakor sladkosti; gotovo je to bolj poetično, ali poezija je, meni vsaj, nemir — mir pa je sreča! O lepem poletnem dnevu miruje narava, počiva življenje, stoji, rekel bi, čas, kakor ura, ki se je ustavila. Po cele ure bi ležal takega dne vznak v senci ter govoril s poetom: Trenutek, stoj kako si lep! — Tak dan je bil ta. Po jasnem nebu so plavali sem ter tja raztreseni beli oblaki; prijetna sapica je ohlajala prehudo vročino; iz višine je donelo veselo škrjančevo žvrgolenje; lahno se je zibalo jezero in prijetno pljuskalo ob breg. Evelina je bila vsa srečna: veselo je skakala in tekala po travnikih kakor jagnjiče, ki je spomladi prvič na paši. Vse ji je bilo novo, vse jo je mikalo; saj je bila ubožica danes prvič pustila temno mestno zidovje — jaz pa sem bil otrok z otrokom. Letal sem z njo po travniku, trgala sva zdaj cvetice, zdaj sva metulje lovila. Kolikokrat je pala po dolgem tja po travniku, ko je s slamnikom predaleč mahnila za metuljem! Smejala sva se na vsa usta in mislim, da z nama tudi srečni metulj. Ko sva se že nekoliko utrudila, greva pod košato lipo poleg hiše, kjer nama skoraj prinesó kosilo. V slast nama je šlo vse. Evelina je jela in žvrgljala kakor lastovka pa smejala se, vse obenem!

Zdaj pa je bil čas, napotiti se, kamor sva bila namenjena. Komaj četrto ure od Enghiena zagledava na nizkem griču Montmorency. Prijeten pogled: bele hišice, sem ter tja po griču raztresene med zelenim sadnim drevjem.

Ko prideva do zaželenega mesta, pozvonim pri vrtnih vratih. Odpre nama stara ženica ter prijazno dovoli, da smeva ogledovati hišo in vrt. Ali srce me je zbolelo, ko mi pravi ženica, da je od tistega časa, kar je tu živel Rousseau, vse pre-narejeno in prezidano; samo vrt za hišo in gozdič za njim da je še, kakršen je bil. Pokaže mi lepo lovorovo drevo, katero je slavni mož vsadil s svojo roko. Sprehajaje se po gozdiču, najdem preprosto kamneno klop z napisom: Tukaj je rad počival J. J. Rousseau. Sedem nanjo in skoraj se globoko zamislim. Čez nekaj časa priskače Evelina, ki je vtem letela sama po gozdu in vrtu, sede poleg mene na klop, zdahne, nasloni glavico na moja kolena, pogleda me še enkrat s trudnim očesom in zamiži.

Sladko počivaj, blaženo dete! Vsemogočni naj ti ohrani čelo vedno jasno, kakor je zdaj, in veselo čisto srce! Blagi duhovi naj te spremljajo po vihnem življenju. Da bi ne vedela nikoli, kaj je skrb, kaj je kesanje! Viharna strast naj ti ne kali nikdar čiste, mirne duše. Hude sanje naj ti ne dramijo spanja; mirno in sladko naj ti bode vedno, kakor ti je zdaj v mojem naročju!

*Oj srečno dete in presrečno ti,
ker tebi je neznano vse gorjé!
Zavedati se ne — najslajši stan! — — —
Naj rahle sape dušo ti pasó,
dokler spoznaš veselje in solzé! — —*

Je li življenje človeku dobrota — sreča?

*Oj človeški rodovi, kakó
senci enaki ste vi!*

*Saj kedó umrjočih, kedó
sreče več zadobi,
kakor da srečen se zdi,
ko se je zdel, pa pogine!*

In zopet na drugem mestu:

*Roditi se ne — najbolje
človeku je to; če pride na svet,
pustiti hitro ga spet
to pak je za prvim najbolje.*

Kdo pa je govoril te besede? Saj da so mu šle iz srca, to pač čuti vsak, kdor kaj čuti. — Te besede govoril je mož, ki je živel v najlepšem delu zemljé, jasnega očesa, jasne duše kakor nebo, ki se je razpenjalo večno vedro nad njim — sin mogočne, cvetoče domovine, ki ga je spoštovala, ki se je ponašala z njim, ki ga je častila kakor boga; pesnik, kateremu je bila razkrila večna lepota milostno svoje obličje; človek, kateremu je teklo mirno in jasno življenje kakor po cvetočem polju bister potok, v katerem se ogleduje cvetica ob robu, neskončno nebo — človeški obraz: — te besede je govoril Sofoklej ...

On je bil eden tistih izvoljenih, ki nam kažejo, kako lepo bi moglo biti človeško življenje, in mi jih moramo gledati ter veseliti se njihove sreče — saj so naši bratje. In vendar, dasi srečen sam, kolikor more biti srečen človek, zakaj je govoril tako? — Poznal je življenje; če ni trpel sam, pa je videl trpeti toliko drugih.

In kakor je mislil in govoril on — tako so mislili in govorili največji modrijani, najblažji duhovi vseh časov; tako je tudi mislil in govoril mož, ki je tolikrat počival na tej klopi. —Kaj

pa hočemo reči mi, ki smo prišli za njimi, ki imamo za sabo daljši čas; ki gledamo več gorja, ker vidimo več ljudi pred sabo in okrog sebe! Saj kaj pa je vsa zgodovina nego povest človeškega trpljenja, pisana s krvjo in solzami!

Pa človek še ni sam na svetu; kaj pa žival? Od nabodene ga hrošča, ki vrti v smrtnih težavah mlin surovemu paglavcu za kratek čas — do uboge tlačanske pare, ki v potu svojega života nosi in vozi človeku bremena, ki jih ne zmore sam, plačilo pa gotovo ji je glad in žeja in — naj dela, kar more — palica! — koliko truda, koliko trpljenja!

Ko človek premišlja, koliko je trpljenja, koliko bede na svetu — in kako bi mogel ne premišljati tega, če ima srce! — saj še ne more, ne sme zase en trenutek, ne pravim srečen, le miren, neskriben biti. Ko sedi zimski večer v mirnem, gorkem hramu, zunaj pa žvižga ostri sever okrog voglov in tuli po polju, kako dobro, kako mehko ti je pri srcu! Tega pa ne pomisliš, samopašnik, in gorje ti, ko bi pomislil, da ravno tedaj žena onemogla na poti pritiska dete, od gladu in mraza umirajoče, na mrzle izstradane prsi; — a le tiho, uboga mati, nocoj še bo konec tvojemu in tvojega črviča trpljenju! Zaspala bosta pod gorko snežno odejo, jutri pa bo zopet veselo sijalo sonce z jasnega neba na zemljo!

Pa ta ni edina!

In ti dekle — zakaj bi s tabo ne govoril, saj ženske imate mehka srca! — ti dekle, ki sloniš svojemu izvoljenemu v naročju ter mu zreš zamaknjena v srečno oko — kako si srečna! Tvoja sestra pa — kaj ni tvoja sestra, kaj ni hči istega nebeškega očeta? — tvoja sestra pa hodi ravno ob tisti uri — z obupom v obrazu, z obupom v srcu, gor in dol kraj mirno tekoče vode:

*Voda, si ti globoka,
kakor sem jaz visoka? — — —*

Pa ta ni edina!

Kaj pa je tebe treba biló! Tako bi človek žalosten dejal vsemu človeškemu rodu. Kaj ni res podoben ubogi zapuščeni siroti? V bolečinah pride na svet, v bolečinah gre s sveta; prvi glas njegov je jok — zdihljaj zadnji! Od zibeli do groba, koliko truda in skrbi, koliko nemira in hrepenenja, koliko neuslišanih željá — koliko solzá! — —

Iz teh misli zbudi me nedolžno dete, ki mi je ves čas spalo v naročju! Ko se zdrami, dvigne glavico, mane si z obema rokama oči in ozira se plaho okrog. Ko mi pa pogleda v obraz in vidi, da se držim na smeh, zasmee se tudi ona, objame me in srčno me poljubi. Vstaneva, posloviva se od prijazne ženi-ce in veselo korakava nazaj proti Enghieniu. Ker se je bližal že večerje čas, obrneva se zopet proti hišici, ki naju je bila tako lepo pogostila.

Po večerji odpnem čolnič od bregu, stopiva vanj, odrinem od kraja, in veselo veslaja, prepeljujem svojo mlado prijateljico po dolgem in povprek po jezeru. Ali je bilo veselje! Zavaha si rokavčke do lakti in ploska in brodi po vodi; zdaj trga bele povodne cvetice, zdaj grabi po drobnih urnih ribicah, ki se zaganjajo iz vode, zijaje po letajočih večernih mušicah. Sonce se je bilo skrilo za gore, iz grmovja ob jezeru je prijetno donelo drobno gostolenje ptičev, ki so se spravljali spat, in vmes sladkootožna kosova pesem. —

Težka nama je bila ločitev od ljubega kraja. Še z voza se je dolgo ozirala Evelina nazaj ter pozdravljala ga z ročico.

Zvezde so migljale na nebu, ko naju zopet sprejme hru-
meče mesto.

IV

15. julija

Kako ti bom pa, dragi moj, kako ti bom pravil to? Roka se mi trese, ko pišem, in viharo mi v prsih polje srce. Mojbog, mojbog, kaj bo to! Kaj me spreletava sladka groza, ko se spominjam nebeške prikazni! In pa vstaja mi pred očmi iz teme počasi počasi skoraj pozabljena podoba iz davnih časov, jasnejša in jasnejša, in glej, razgrinja se pred mano sveta dežela z zelenimi travniki, hladnimi gozdiči, nad njo pa plava mir, nedolžnost, sreča, in zdi se mi, kakor bi zelene smreke majale glave in, sladko šepetaje, klicale me in vabile: Pridi, pridi nazaj, srečen si bil med nami! O zlati časi, o nedolžna otroška leta! Imej potrpljenje z mano; saj hočem miren biti kolikor mogoče in ti praviti vse po vrsti, kako je bilo.

Truden vednega mestnega šuma in ropota, hrepenel sem zopet enkrat kopati, počiti in poživiti se v čudodejnih Mozartovih glasih. Izmed vseh skladateljev nima nobeden toliko moči do mene kakor ta novi Orfej: saj ti pa tudi dela s tvojim srcem, kakor se mu zdi. Meni se kar samo smeje, ko slišim te tako sladke, tako mehke, tako otroške melodije. Tu vse poje in žubori, vse igra in se norčuje; zdaj se smeje, zdaj zdihuje. Pomlajen, poblažen in poboljšán grem vedno od njega.

Njegov »Don Juan« je bil napovedan zvečer. Hotel sem iti,

stisniti se mirno v kot pa uho in srce odpreti večno mladim blaženim glasom.

Po prvem dejanju se obrnem, da bi se malo ogledal po hiši. Ta trenutek — o bogve kaj mi bo še iz njega! V loži, meni nasproti, sedela je z očetom svojim — ali bi ti popisoval njen obraz, njene oči, lasé, oh, greh bi bila vsaka beseda, ko bi bila še tako čista in vzvišena, oskrunila bi rajsko podobo!

Gledal sem jo s svojim srcem, z dušo svojo, z vsemi počutki sem pil blažene žarke — in pa smehljaj se, smehljaj, a poslušaj me, zdelo se mi je, o kaj zdelo, glasno mi je govorilo srce, da sem že gledal nekdanjo to podobo — v tistem blaženem času, ko sem si še mislil konec sveta tam, kjer so se zelene gorice mojega rojstnega kraja dotikale neba; ko mi je bila prijazna dolina še svet — in poznal sem ta svet, vsako trato, vsak gozdič in v njem vsako drevesce; in sredi tega sveta stala je hiša mojega očeta, in prebivalci tega sveta bili so naši sosode — in nemirno je letela misel moja nazaj, nazaj v to sveto deželo in od tod povračala se zopet — nikoli mi ni bila izginila iz spomina; v šumu in viharju mojega življenja spala mi je tiho na dnu srca, in kadar je bilo najviharnejše življenje, zahajal sem v to tiho svetišče in duša moja je pila novih moči iz te podobe.

Godba je potihnila; hiša se začne prazniti, izpred oči mi izgine prikazen, v katero sem bil zamaknjen ves čas; hitim za njo; pred vrati stoji kočija, ravno je stopila vanjo, še vidim njene obleke rob — vratca se zapró za njo — kakor blisk šine mi voz izpred oči, zastonj strmi oko za njim; ali jo bodem videl še kdaj?

Kdaj in kako sem prišel domov, ne vem. Oblečen ležem na posteljo; misli in podobe so se mi vse vprek drevile in podi-

le po vroči glavi. Ko se je že daniło, zapró se mi šele za nekaj časa trudne oči.

Zdaj, ko ti pišem te vrste, sem mirnejši. Pridruži se mi torej, dragi moj, in pojdi z mano nazaj v moja otroška leta, da se ti malo pojasni, kar sem govoril. Ne bo me sram o otroških letih, otroški sreči govoriti s tabo po otroško.

Naš sosed je imel deklico, malo mlajšo od mene. Ni bila njegova hči; bila je »rejenka« — sladko mi ime! Še zdaj ga ne morem slišati, da bi se mi milo ne storilo. Soseða, ki je izgubila otroka po porodu — prinesla jo je bila iz Trsta in vzrejala jo je kakor svojega otroka. Kar pomnim, imela sva se rada, skupaj sva bila, kadar in kjer sva mogla.

Pogostoma je hodila k nam v vas, ker so jo moji roditelji posebno radi imeli: skupaj sva se igrala, skupaj se smejala in jokala in skupaj sva hodila v šolo.

Ko je bila pa malo odrasla, pridržali so jo doma, da bi jim pasla malo čredo, ker niso bili premožni. Zgodaj je morala zdaj vstajati in goniti svojo živino na pašo. Jaz pa sem hodil sam v šolo. To je bila žalostna sprememba; in pa bolelo me je, ko sem videl, kako so grdo z njo ravnali vaški pastirji — in nisem ji mogel pomagati. Še njeno ime Dela zdelo se jim je čudno, tuje, in zasmehovali so jo. In pa njene velike temne oči, gosti in dolgi črni lasje niso jim bili po volji; dražili so jo in imenovali sploh le ciganko! Posebno pa je bil eden med njimi, najstarši in najmočnejši, ki je kar videti ni mogel. Bil je trmastega vedenja in zoprnega obraza, tako da ga ni nihče rad videl, še lastni roditelji njegovi so le ostro govorili z njim.

Ptičem je nastavljal, mlade pobiral iz gnezd in velikokrat neusmiljeno se igral z njimi. Rad je mučil živali in nagajal je, komur je mogel; očitali so mu pa še hujše reči, pač največ po

nedolžnem. Kar se je storilo hudobnega, vsega je bil on kriv. Nikomur ni pogledal v oči nikoli, z nikomer ni spregovoril prijazne besede. Vse ga je sovražilo, meni pa se je v srce smilil in zagovarjal sem ga, kjer sem mogel; zato pa mi je bil tudi hvaležen, rad me je imel in storil bi bil za me, kar bi bil jaz hotel.

On je posebno črtil Delo, tem več, ker je videl, da jo imam tako rad. Kolikokrat mi je žalosten očital, da ne maram ne zanj ne za druge dečke, da vedno le tičim pri tej ciganki. Enkrat se jame celo togotiti in pretiti mi, da ji bo kaj storil, če je ne pustim. Te besede so me tako prestrašile, da ga začnem prositi za božjo voljo, naj ji nikar ne stori ničesar; in ko se le omečiti ne da, zajokam se, padem predenj na kolena in prosim ga s povzdignjenimi rokami, naj ima usmiljenje z mano. V stran se obrne, poda mi roko, rekoč: Nič se ne boj! — in gre. Zdelo se mi je, da je bil ginjen pa da ga je bilo sram. Od tistega časa je ni nadlegoval nikoli več, še branil jo je, in gorje mu, kdor bi jo bil dražil — rad je pa zato vendar ni imel.

Ti, dragi moj, ki hočeš vsaki reči do dna, ki iščeš vzroka sleherni prikazni, vprašal boš tudi, kaka posebna moč me je vlekla do tega otroka. Da ti vsaj nekaj odgovorim na to vprašanje — veliko je gotovo pripomoglo k temu usmiljenje z ubogo rejenko, ki ni poznala ne staršev ne bratov ne sester. Nisem si mogel misliti večje nesreče in kolikokrat sem si dejal: Kaj bi bilo, ko bi bil ti tako! — Največjo moč do mene pa je imelo njeno angelsko srce. Angelsko pravim, to je edina beseda, ki vsaj nekoli ko izrazuje njeno dobroto, čistost in nedolžnost. Nikoli nisem slišal iz njenih ust nejevoljne, nikoli žal besede.

Sosedovi so imeli staro, že na pol slepo ženico; mislim, da

je bila njih mati; — s kako ljubeznijo, s kako potrpežljivostjo ji je stregla Dela! Prala ji je in oblačila jo in kako snažno in lepo napravljena je bila vedno ženica! Za roko jo je vodila po vrtu in prijazno se z njo pogovarjala in ji delala kratek čas. Spomladi, ko je prihajalo sonce gorkejšje, vodila je ženico pred hišo na klop, kjer je bilo najgorkejšje, prinesla ji je stolček pod noge, popravila ji rutico na glavi, pogladila ji s čela bele lase, sela ji k nogam ter ji kaj brala iz stare knjige ali pa zvesto poslušala, ko ji je pripovedovala starka. Komaj je potegnila hladnejša sapica, že ji je pomagala na noge ter peljala jo počasi v gorko hišo. Kdo ne bi bil ljubil, kakor jaz, prisrčnega otroka, ko jo je videl pri takih opravilih! Zato jo je pa tudi ženica rada imela, pravila ji je lepe pripovedke, ki jih je toliko znala, in učila jo je starih pesmi, kakršnih nikjer drugje nikoli nisem slišal. Čudno je bilo in lepo ju videti, ko sta časi, posebno jeseni, sedeli pred hišo na vrtu pod košato lipo, kateri je že listje rumenelo in tu pa tam padalo na tla, in sta skupaj peli. Čudno se je zlegel in strinjal mladi pa jasni otrokov glasek s slabim stare mamice, ki se ji je že tresel. Časi ji je položila na glavo vele, suhe roke, obrnila zatemnele oči proti nebu ter tiho molila; in pogostoma ji je potrkala na ramo ter dejala: Bog ti bode povrnil obilo nekoč, kar si storila meni.

Zraven pa je bila umna nad svojo starost in zdaj še se čudim mnogokateri njeni besedi, ko mi pride na misel. Pri vsem tem pa je bila vendar otročja, živa in vesela, tako da se je moralo srce smejati vsakemu, kdor jo je videl.

Vse to pa pripovedujem tako nadrobno zato, ljubi moj, da, ako moči, umeš, zakaj je bila moja ljubezen do tega čudnega otroka tako globoka, tako mogočna, tako ukoreninjena v

mojem srcu, tako spojena z vsemi mojimi mislimi, z vsem mojim življenjem.

Da je pripomogla k temu tudi nekoliko njena nenavadna, čudno tuja lepota, ne morem in nočem tajiti. — Pa kaj bi dalje modroval in razlagal čutilo, ki je nerazumno kakor človeško srce, nedoumno kakor stvarnik njegov.

Zdaj ko nisva mogla več biti toliko skupaj, imela sva se le tolikanj rajši. Zjutraj je gonila na trato, po kateri me je peljala pot v šolo, da sva se mogla vsaj za nekaj časa videti in voščiti si dobro jutro. Popoldne po šoli pa sem hitel, kadar je bilo moči, k njej na pašo in ostajal sem pri njej, da je gnala domov.

V

Trata, nagnjena proti poldnevu, zadaj breg z gostim grmovjem, izmed katerega se dvigujejo tu pa tam ter se prijazno svetijo bela brezova debla; na levi podolgovat hrib, na grebenu gleda mu bela cerkvica izmed temnega smrečja; ob robu njegovem naznanja jelševje potok, ki teče po globokem jarku med gozdom in trato; proti jugu gledaš pred sabo dobrovo z redkim leščevjem, brinjem in trnjem. Poglej proti večeru, gorica se vrsti za gorico in daleč daleč zad stojé ter zapirajo svet velikanske planine!

Ta podoba — obledela, na pol že pozabljena v hrupu življenja, oj kako jasna, kako živa mi je zopet pred očmi! Vsako drevo mi je znano, vsako drevesce; zdi se mi, kakor da bi slišal šumljanje potoka tik sebe, kakor bi videl pred sabo na dobri živino, ki se mirno pase ter počasi premiče, zdaj skriva joč se, zdaj prikazuje med grmovjem.

Na tej trati sem sedel vsako popoldne proti večeru z Delo. Pogovarjala sva se zdaj žalostne reči, zdaj vesele, pa zraven čudno modrovala in sanjari, kakor sicer nimajo navade otroci. Mnogokatera njenih besed mi je še zdaj živa v spominu.

»O kako bi bilo lepo,« pravi mi nekdanj, »ko bi ne bilo hudobnih ljudi na svetu!«

In govorila sva o tem ves večer. Ali pa: »O uboga žival, kako se mi smili! Ona trpi kakor mi, pa naj trpi še tako voljno,

vendar ne pride v nebesa!« — »Bog je vseveden, vedel je torej, ko je stvaril človeka, koliko jih pride v pekel in vendar, zakaj ga je stvaril, saj je neskončno dober!«

»Zakaj pa je bolečina na svetu? Kaj bi človek in žival ne mogla živeti, da bi ju nič ne bolelo?«

Oj človeška modrost, meriš nebá višine, meriš morjá globočine, in vendar, kaj boš odgovorila otroku?

»Ne vem, kako je to,« pravi mi zopet nekdanj, »a časi se mi zdi, da je žival boljša od človeka; žival nikoli ne muči živali, človek pa tolikokrat žival in človeka! — To pa zopet ni lepo pri živali, glej, krava ima tele le rada, dokler se samo ne pase, potem ga pa noče poznati ali ga pa res ne pozna, saj mu še rogé nastavi, ko priskače sirota dobrikrat se k materi. In koklja ravno tako; prav zares kavsa svoje odraslo pišče, če se ji približa. O kako pa mati! Ona ljubi svojega otroka in skrbi zanj, naj bo še tako velik!« Tako je govorila — rejenka! —

Pa kako je znala praviti pravljice! Poslušal sem jo in gledal, pa zdela se mi je sama časi kakor kaka lepa kraljična ali pa rojenica, in bal sem se, da mi kar ne izgine kakor v sanjah izpred oči.

In pela sva domače pesmi, ki ti z besedo in melodijo tako mehko božajo srce. Kakor posamezni glasovi zvona, katere nam zdaj pa zdaj veter donaša iz daljave, tako mi doné iz preteklega časa njih melodije v spominu. Te vem še začetek, te konec, druge zopet posamezne vrstice iz srede, in kolikor si prizadevam, ne morem jih zbuditi in oživiti. Popraševal sem pozneje doma pri starih in mladih; zastonj, poezija gine bolj in bolj izmed našega ljudstva! Le ena mi je še vsa v spominu, besede in melodija. Čudna pesem! Ne vem, kaj ji porečeš, ali meni je imela že takrat in ima še zdaj nekaj posebnega, ne-

kaj nepopisnega v sebi. Ne smehlaj se, saj veš, da kake so reči v resnici, same na sebi, ne vemo; nam so le take, kakršne se nam vidijo, ali meni se zdi in nekaj enakega sem slutil že otrok, da v tej preprosti pesmi, dejal bi, odmeva nekako jek splošnega pozemeljskega trpljenja.

*Síjaj, síjaj sonce,
oj ti sonce rúmeno!
Káko bom sijalo,
ker sem silno žalostno!
Ako zjutraj zgotaj vstanem,
dekle mene kolnejo;
ako zvéčer pozno zajdem,
se pastirci jokajo. — —*

Ko sva pela tako na trati sede, zahajalo je sonce za sinje goré. Za nama se zbudé taščice in penice v goščavi; pred nama se jim oglašajo strnadi po grmovju in na strani v smrečju nad potokom poje kos večerno pesem svojo. Bolj in bolj pojemajo glasovi; zdaj zapoje avemarijo iz bližnjega zvonika zvon. Mirno plava njegov glas tja pod jasnim večernim nebom in z njim nama plava duh, dalje dalje čez dobroavo in planjavo, čez griče in gorice; dalje dalje do sneženih vrhov, kjer je ravnokar zamižalo zlato sonce, dneva oko — dalje dalje do konca sveta! —

Iz kotov po dolini vstaja mrak, zagrinja grm za grmom; slednjič objame tudi naju. Bliže in bliže se nama primiče čredica, ki se je prej bolj raztresena pasla, saj tudi žival ne ljubi mraka. Prva pa je stara Jagoda, prava mati in gospodinja vsi družini. Ko se pripase do naju, vzdigne težko glavo, stegne vrat s širokim jermenom okrog, na katerem ji visi velik zvon,

ki lepo potrkuje. Debelo naju pogleda pa voha in ostro sopiha, kakor bi hotela reči: Kaj sedita tu, čas je gnati domov!

Tako nama je mirno mineval dan za dnevom. —

Neko popoldne, ko sem šel zopet vesel po šoli k prijateljici svoji na pašo, zdelo se mi je čudno, da mi ne pride, kakor po navadi, naproti. Ko pridem do mesta, kjer sva sedela navadno, zagledam Delo, ki sedi na tleh sključena, obraz si pokriva z obema rokama. »Kaj ti je, Dela,« zavpijem, »kdo ti je kaj storil?« — Začne strašno ihteti, pa ne pogleda me. Siloma ji odtrgam roké od obraza. Obraz je strašno bled, oči objokane; v srce mi vreže ta pogled. — »Pusti me,« zavpije, »nikar se me ne dotikaj, veš, kdo sem, kaj sem? Rejenka sem! Iz Trsta me je prinesla usmiljena žena, na cesti me je pobrala, kaj vem? Jaz nimam ne očeta ne matere, ne bratov ne sester kakor drugi otroci. Vsak otrok ima svojo mater, samo jaz ne. Glej, še tele pozna mater, jaz sama nimam matere ne očeta. Ta mož ni moj oče, sam je dejal, da ni. Ponoči je govoril s svojo ženo; mislila sta, da spim, jaz pa nisem spala, slišala sem vsako besedo. In ta žena ni moja mati, ta je kakor kaka druga žena; redi me le iz usmiljenja, ne, ker me ima rada. Nisem hči v hiši, le dekla sem, pastirica; spodi me lahko od hiše, kadar hoče: Pojdi, od koder si prišla; dosti dolgo si zastonj jela kruh pri hiši! O Bog, o Bog! — Rejenka!«

— »In če si rejenka,« zavpijem tedaj, »kaj pa je to, če si rejenka! Jaz te imam le še rajši zato, naj si le kdo upa reči ti kaj, pa bo videl! Če nimaš očeta ne matere ne brata ne sestre, če nimaš nikogar na svetu, da bi te rad imel, mene imaš, jaz te imam rad, za vse, bolj kakor vse na svetu! — Kaj meniš, da nisem vedel prej, kdo si! To bi bila pa res prava reč, ko bi bila ti take žene hči — to bi bilo lepo! Nobeden si ne more tega

misliti, kdor te le vidi. Tvoja mati mora biti kaka princesinja, kraljica ali pa še več, kaj vem? Pa naj bo, kdor hoče in kar hoče, kaj to meni, ti si moja, slišiš, Dela, tiho bodi!»

Še zmerom se joka v stran obrnjena; meni srce vzkipi, zgrabim jo ter pritisnem jo nase. Skrije mi obraz na prsi, katero mi moči z obilnimi solzami. Tako mi sloni nekoliko časa molče na prsih, v mojem varstvu. — Kar pride, sam ne vem, kako je bilo to, stara Jagoda Deli za hrbtom, položi ji na ramo svojo težko glavo pa ovohuje jo prijazno, kolikor more taka žival, kakor bi hotela reči: Res je, kar pravi, le tiho bodi, vsi te imamo radi! Dela vzdigne glavo, obrne se proti njej ter hvaležno boža čelo zvesti živali, ki gre potem zopet široko stopaje po svojem opravku. Zdaj šele pogleda mene — kakor ko posije sonce skozi mokre oblake. Potihnila je bila nevihta, jasnilo se je nebo in svetla mavra se je razpenjala od gore do gore!

Na starem mestu zopet sedé začne: »Torej si res vedel že prej, kod sem!»

»Kaj bi ne vedel, saj vedó vsi.«

»Glej, saj so vendar dobri ljudje; vedeli so, kaj sem, pa me vendar ni dražil ni žalil nihče. Tega jim nikdar ne pozabim! Vse je prijazno z ubogo rejenko.«

»To je res kaj pravega, kdo bi pa ne bil s tabo prijazen, saj te mora rad imeti, kdor te vidi, pa vesel mora biti, da si le ti dobra in prijazna z njim.«

»Ali to je pa vendar hudo,« pravi zopet čez nekaj časa, »ti lahko govoriš, ti! O ko bi mogla le eno leto, pol leta živeti pri svoji materi, naj bi bili ostri z mano, naj bi me ne pogledali prijazno, naj bi me topli, vse bi voljno pretrpela, pa srečna bi bila, saj so vendarle mati! O kaj pravim, ko bi jih videla le

enkrat, od daleč, srečna bi bila vse svoje življenje! Pa morda še več ne živé; ko bi se mi vsaj v sanjah prikazali enkrat, da bi videla njih obličje! — Pa ko bi imela sestrico, táko, da bi jo še pestovala, kako bi skrbela zanjo, kakor mati. Pitala bi jo in tešila; o, nihče drug bi je ne utešil pa k nikomur bi ne hotela meni iz naročja. Kako lepo belo bi bila vedno opravljena; kako rahlo bi ji posteljico prestiljala pa zibala bi jo in ajala! — In pa še enega majhega bratca ko bi imela, manjega od tebe — kaj bi s takim! Takega, da bi se me za krilo držal, ko bi šla v vas z otrokom v naročju, pa prst v ustih! Ali bi mi moral pokoren biti, če ne! — pa rada bi ga imela, rada pa tako, vendar ne vem, če bi ga mogla rada imeti kakor tebe, tebe vendar še veliko rajši!« — S temi besedami me potolaži, ker bil sem že prav hud na tistega njenega brata, ki ga ni bilo nič treba, pa po strani sem ga gledal!

»Le tiho bodi, Dela, pa nič ne maraj, videla boš svojo mater; jaz ti pravim, da jih boš videla, če so le živi! Le čakaj, da bom še malo večji pa pojdem po svetu tvoje matere iskat. Pa ti jih pripeljem domov, da jih boš videla.«

»Kaj pa jaz? Mene boš pustil sám doma?«

»Saj res, oba pojdeva; prehodila in preiskala bova ves svet, od konca do kraja; romala bova od vasi do vasi pa popraševala, kogar bova srečala, ali jih je videl. Usmiljenje bodo imeli z nama vsi dobri ljudje; prijazni bodo s hčerjo, ki išče svoje matere, in z njenim spremljevalcem. Ne bo nama treba stati pred hišnimi vrati pa prositi; povsod nama radi podaré kruha, saj ne zastonj; pela jim bova in lepe pravljice jim bova pravila za prenočilo.« —

Tako sva sanjarila in sklepala otroka.

Ni nama bilo treba hoditi po svetu, brez moje pomoči je

našla moja prijateljica svojo mater, prej, kakor je upala sama,
in prej, kakor je bilo meni ljubó!

VI

Jesenski veter otresal je rumeno listje z dreves. Kakor so prihajali dnevi krajši in hladnejši, popuščale so črede svoje prejšnje daljne pašnike ter pasle se čedalje bliže okrog doma po travnikih in senožetih, zadnjič po njivah in vrtih. Povsod po polju in po njivah so goreli prijazni ognji, okrog njih so čepeli pastirji, v mraku pa so prihajali tudi odrasli ljudje, ki so pobirali zadnji sadež po njivah, ogrevat si otrple roke pri ognju.

Tudi Dela in jaz sva kurila; sedela sva časi pri ognju noter do trde noči. Oj sladki spomini, ko sem sedel s prijateljico svojo pri svojem prvem in pač tudi zadnjem lastnem ognjišču! Ne boj se, ljubi moj, ne bom ti tu zopet nadrobno razlagal in natanko popisoval, kaj sva delala, kako sva govorila — saj se moram tako že bati, da mi boš nejevoljen, ko prejmeš iz velikega, živega mesta dolgo pismo, napolnjeno s samimi otročarijami in sanjarijami, katere vendar ne morejo biti mar ne tebi ne drugemu, nikomur, le meni samemu! Pa človek je že tak; kar je imenitno njemu, pa méni, da mora biti tudi drugemu. Če se veseli sam, mora se veseliti z njim, kar živi. Če je žalosten, pa ne umé, kako more biti le kaka stvar vesela na svetu; žalovati morajo z njim ptice pod nebom, cvetice na polju, žalostno mu mora šumljati med otožnimi vrbami potok.

Kaj bo drugemu, kaj bo tebi moja otroška sreča! Saj je, ka-

kor bi komu sanje pripovedoval, pa naj bodo še tako lepe! Ti imaš dobro srce, ti jih boš poslušal, če ne zvesto, a vsaj mirno; prebral boš z veliko potrpežljivostjo to pismo do konca, potem pa položil ga iz roke, brez nevolje morda, gotovo pa se boš smehljal, če ne zaničljivo, a vsaj pomilovalno. Ker si pa imel do zdaj toliko potrpljenja, imej ga še malo; kmalu bom pri kraju.

Bilo je v nedeljo popoldne; lepo, gorko jesensko popoldne. Po klopeh pred hišami so počivaje praznovali vaščani. Jaz sem ležal v travi pod košato jablano na vrtu ter brez posebne misli zrl tja po polju. Kar pridrdrá po cesti gosposka kočija; s ceste krene naravnost proti naši vasi. Kakor bi trenil, bila je tu; voz je zaprt, na strani neznanega voznika sedi župnikov hlapec. Ta dá znamenje vozniku, da naj ustavi blizu našega soseda. Kočija se odpre, iz nje se prikaže tuj gospod; za njim gospa, lepa, belega obraza pa vsa v črno oblečena; še nikoli nisem videl take, zdela se mi je kakor kraljica. Pa čudno; skrbno se je ozirala in pazila okrog, kakor bi koga iskala. V sosedovo hišo naravnost gredó. Meni je glasno prerokovalo srce, kaj bo: a ni mi bilo moči ganiti se z mesta. Kakor pribit sem stal pa čakal, kaj bo iz tega. Vse tiho. Čez nekaj časa zaslišim iz hiše govorjenje, glasnejše in glasnejše; najbolj pa se je razlegal glas naše sosede; vmes čudni, tuji glasovi; na to vpitje kakor v prepiru, kričanje, ihtenje, jok!

»Moja je!« vpije soseda in nikoli je nisem slišal vpiti tako pa govoriti tako lepo, tako meni iz srca. Tu mi je bilo prvič očitó, kaj je materino, kaj je žensko srce! »Moja je, jaz sem jo zredila, s svojim mlekom dojila, jaz sem njena mati! Vsaka vlačuga bi lahko prišla zdaj pa dejala: Jaz sem njena mati, z mano pojde. Kaj? — Jaz ne prodajam za denar svojega otro-

ka, ná, tu ga imaš, poberi ga pa kupi si zanj zlata, da ga boš še več imela. Kaj meni ti papirji, tule jih imaš v koscih pod nogami; piše se, kar se če. Tukaj je pisano in to pisanjene laže, da sem jaz njena mati! Dela, slišiš Dela, povej, govori, katera je tvoja mati, jaz ali ta ženska, pa naj bo še tako lepo po gosposko oblečena! Kdo te je pestoval, kdo rad te imel, jaz ali ta? Ali boš mene zapustila? Pa me, če si taka! Pa pojdeš s to žensko, ki se je zdaj šele spomnila, da ima otroka, prej pa ni hotela vedeti zate. Ni ji bilo mar, ali živiš in kje; če si zdrava ali bolna, ali si pri poštenih ali malopridnih ljudeh? Dela, kaj jo gledaš po strani? Sem pojdi, jaz sem tvoja mati, dasi te ne znam tako prilizljivo vabiti, tako milo gledati! O, to zna, to, tega se učijo take!»

V tem hipu pridivja tujka iz hiše z Delo v naročju, za njo pa, kakor divja zver, soseda; na vso moč jo ustavlja tuji gospod. Žena njegova plane z otrokom v kočijo. Dela vsa blede, objokana — nikoli ne pozabim tega pogleda — oklepa z eno roko vrat svoji pravi materi, po kateri je tolikanj hrepenela, katero je danes našla, z drugo pa se je poslavljalala od žene, katera jo je vzredila, in kakor se je videlo zdaj, ljubila tako, kakor ne ljubi vsaka mati otroka, ki ga je pod srcem nosila. Njej je z mokrimi očmi podajala slovo in — tudi meni? Mene ni videla, mene! Voz se zapre, voznik udari po konjih, kočija zdrči kakor blisk, soseda pa za njo v tek! Kmalu se spotakne, pade na obraz in obleži. —

Meni se stori črn svet pred očmi. Kaj je bilo potem z mano, ne vem. V postelji šele se zavem; hude vročine so me spreletavale; vrelo mi je in mešalo se po glavi, nikogar nisem poznal. Strašne sanje sem imel ponoči in podnevi; mati mi ni šla od postelje, njena skrb mi je rešila življenje.

Dele nisem videl več. Nikdar več! O, ni mogoče, ni mogoče, ne vara me oko, in ko bi me oko, ne vara me srce! Videl sem jo, videl in od tega pogleda mi še trepeče duša in telo!

Ni mi moči dalje pisati, ura bije tri, lahko noč!

16. julija

Danes sem bil v Fontainebleauju. A ne misli, da sem šel gledat kráľjev grad in zbujat si zgodovinske spomine. Silno hrepenenje me je gnalo iz večnega mestnega hrupa, ki mi ni bil nikoli tako zoprno, naravi v mirno, tiho naročje, v sloveči gozd nad gradom. Ne vem, koliko časa sem pohajal vsevprek po prelepem hrastovju. Kako majhnega, kako pohlevnega se čuti tu človek, vendar ga to čutilo nikakor ne znižuje, ne tlači, ko stoji pred takim čvrstim, velikanskim drevesom. Koliko viharjev je bučalo čez njegovo glavo; plaha se je skrivala zver po jazbah, plah se je stiskal človek v svoje zidovje — ti pa si stal, kraljevski hrast, krepkó svojih tal se drže, nepremakljiv, neginljiv; le tvoji lasje so bili vetru igrača. Sto in sto let stojiš tu nespremenjen, pod tabo pa gine v dolini rod za rod; koliko si videl med njimi trpljenja, sam nedotakljiv, neobčutljiv!

Popoldne, proti večeru že pridem na trato. Truden ležem v cvetoče resje. Vse tiho, vse mirno, le zdaj pa zdaj zabrenči poleg mene čmrlj, ki pridno obira cvet za cvetom po resju; ko pride do mene, obletava me, nevoljno brenče, nekaj časa v vedno širjih krogih, potem pa zleti naravnost k svoji družini. Beli sneženi oblački so plavali proti zapadu tu pa tam po jasnem nebesu. Ni ga morda pogleda, ki bi zbujal s tako rahlo

močjo človeku mirnootožne misli. Ni čuda, da so se mi jele snovati tam, kjer so bile prejenjale sinoči.

Kaj je človek sam na sebi; kako moč imajo do njega okolnosti, kdo se more odtegniti njihovi oblasti? Kak bi bil neki jaz, ko bi ne bil našel v prvi mladosti tega čudnega otroka? Kar se vsadi v tem času v otroško srce, to se pač trdno ukorenini. Um se razvija po svojih postavah od dne do dne, spreminja ga vsaka prikazen; srce pa rado ohrani svojo prvo podobo, le utrjuje se bolj in bolj in le prerado se nazadnje popolnoma utrdi.

Ko bi ne bil poznal Dele? Res mi je z leti jela temneti bolj in bolj njena telesna podoba, zadnjič mi je v hrupu življenja čisto izginila izpred oči; vendar je bil duh tega dekleta čudno združen z vsem mojim mišljenjem in čutenjem. Kdor pozna človeško srce, kolikor ga more poznati človek, on se ne bo čudil, če pravim, da je bila ta rejenka moja prva učenica, moja prva odgojiteljica. Ali ji hočem biti hvaležen? Ali bi ne bil šel brez nje skozi življenje, kakor sem jih videl iti tisoč okrog sebe? — »Bodi pošten, da te ne zapró; pridobivaj in uživaj; drobtine pa, ki ti padajo s polne mize, pusti, naj jih pobira pes, pusti, naj jih pobira berač, ako pride, da imaš mir; daj mu tudi kruhovo skorjo, oglodano kost, da ti ne moti s svojim moledovanjem uživanja! Vsak zase, Bog za vse! Saj ni môči vsem pomagati; kaj hočemo, da je svet tak; ne belimo si glave, mi ga ne bomo prenaradili!«

In take imenujemo še dobre, modre! Ali bi bil tudi jaz mislil in čutil tako? In ko bi bil, ali bi ne bilo to boljše zame, za druge pa tudi ne slabše? Saj kaj pomaga nesrečnemu vse milovanje? Kaj te tvoje rane skelé manj, če vidiš, da skelé tudi

mene? Žalostna tolažba, siromaška pomoč! In če vendar človek ne more drugače?

Ali bi ne bil brez njenega znanstva čisto drugače gledal sveta? Kaka nesrečna, demonična moč sili človeka, da se mu zdi vse nepopolno, pomanjkljivo, popačeno, kar vidi okrog sebe, narava in človek! Zakaj je tako, zakaj ni drugačno? Človek bi mu moral biti angel! In celo ženska! Ta bi mu že celo naj bila neko vzvišeno, čisto bitje brez madeža, brez zemeljske teže, neka lepa, jasna prikazen, ki mu je priplavala iz nebes, da mu prinese tolažbo, mir, srečo, da se zateka k nji v stiski in težavi, da ji toži svoje bolečine, da si počije v njenem mehkem naročju, truden, preganjan, nesrečen! Kar je lepega, blagega, do brega, vse mora biti njena last. Ona mu je lepota, sreča, ideal. Stokrat in stokrat se prepriča, da so to le lepe sanje; vendar se zaprede vanje, v njih živi. In ko mu jih prežene dan, čuti se neskončno nesrečnega; tega pa ne pomisli, da nima nikakršne pravice zahtevati, da bi bilo drugače. Oj nesrečni, nepopoljšljivi idealizem, ti bolni otrok, neozdravljiv, ker se braniš zdravila!

Pač bi bilo nespametno reči, da mi je Dela vcepila to bolezen, saj jo imajo tudi drugi, in zaboga, ne najslabši možje! Vendar pa, to čutim, da bi se ne bila brez nje tako silno razvila in polastila slednjič se vseh mojih moči.

Kje bi našel zdravila tej bolezni, ki je ne bom mogel dolgo več prenašati? Pri njej? — Če sem jo res videl, ali je hočem iskati, saj ni nemogoče najti je. In če jo najdem? Ali me bo poznala? In če me ne bo hotela poznati? Ko bi se ji otročje, smešno zdelo najino nekdanje prijateljstvo? In kako bi moglo biti drugače? Kaj je preživela v tem času? Ali je pa tudi možko navezavati vse svoje bitje, svoje življenje — dà, tu gre

za moje življenje — na podobo, ki se mi je prikazala v sanjah? Ko hrepenim objeti svojo srečo, svoj ideal, če pa objamem oblak, meglo, ki se mi raztopi na hrepenečih prsih? Strašen dvom! O človek, o mož, ti krona stvarjenju, usodi igrača!

Pri teh mislih mi je ugasnilo sonce za večerno goró. Ko bi tako ugasnilo življenje moje, mirno, rahlo, brez bolečine raztopilo se moje bitje!

VII

20. julija

Ne boj se, ljubi moj, nevarnost ni toliko, kolikršna se tebi zdi. Saj me poznaš. Stan, v katerem sem ti pisal zadnje pismo, je pri meni kakor vročinska bolezen; ko je prebil bolnik najhujši čas, pa je nevarnost pri kraju. Moje srce, pa kaj moje — človeško srce je kakor razvajeno svojeglavo dete: zvezdo ti hoče imeti z neba, vpije in joka ter z nogami bije, ker mu ne spolniš želje. Zastonj ga tešiš in prepričuješ, da je nemogoče; ne posluša te, čuti se neizrečeno nesrečno, samemu sebi se smili! — Pa pusti ga, naj vpije; ko se utruji, položi glavo, kamor je, zamiži in zaspi. Ko se zbudi, vedelo bo komaj še, česa je malo prej tako silno želelo! Boj je krajši ali daljši, nazadnje pa vendar pamet premaga — tudi pri meni.

Kaj meniš, da nisem že sam vsega premišljal in pretresal, česar me prijateljsko opominjaš? Vse se mi vidi zdaj drugače. Vseh teh sanjarij mi je kriva samo moja čudna domišljija in pa moje slabo oko, ki sta me že večkrat oslepila, kakor ti je znano, da sem našel podrobnosti na obrazih, kjer jih ni bilo. Kako pa more obraz odraslega dekleta tako podoben biti otroškemu obrazu? Domišljija, sama domišljija! Pa kako bi bila prišla sem? Nemogoče res ni, ali neverjetno je. Brez skrbi torej bodi, preskrbni prijatelj, ne bom je iskal od mesta do

mesta, od ulice do ulice; ne bom popraševal po njej od hiše do hiše!

Prav veseli me, da se ti morem enkrat pametnejšega in modrejšega pokazati, kakor me ti misliš. Vidiš me, kakor mi kaže tvoje pismo, že čisto pogreznjenega in pogubljenega; kako se boš torej čudil, ko prejmeš nenadoma tako mirno, tako modro pismo!

Ne bom je iskal! V tem sklepu me je potrdila tudi naslednja dogodba.

Seznanil sem se, a kaj seznanil — prijel se me je in ne izpusti me več zlepa zadnje dni čuden človek, kakršnih še preveč redé vélika mesta — mlad starec ali star mladenič, ne vem, kako bi bolje dejal, dolgega, izmolzenega obraza, udrtih, zaspanih oči. Videti mu je, da je bil že vse v svojem življenju, morda še celo nekoč pošten človek, kateri je vse skusil, vse užil — človek brez upanja in straha, brez ljubezni in sovraštva, brez navdušenja in kreposti, mekuž na duši in telesu, sicer pa dobra duša! Ta se mi je vrinil in hotel biti moj »*maître de plaisir*«; a kmalu se je naveličal neokretnega učenca.

Peljal me je prvič in zadnjič v *château des fleurs*! Lep vrt, poln krasnih, živobojnih, ponoči umetno razsvetljenih cvetic, ki polnijo s sladkim, omamljivim duhom mehki poletno-večerni zrak. Ob straneh grmovje, tu pa tam vabeče klopi, na pol skrite v njem. Prijetna godba, ne preglasna, bolj za uho kakor za srce, budi življenje in gibanje v drobnih nožicah, ki se tudi ne dadé predolgo prositi; v sijajni sobani vrté se praznični pari, drugi jih pa gledajo. In plesalke? Laž na licu in v srcu, lažnivi pogledi in nasmehi! Veš, kaj mi je in kaj mi ni nevarno.

Kaj je ženska brez ženstva? Kaj je cvetica brez dišečega cveta? Zelišče, trava, hrana govedi! Da, ženske same ne vedó, kaj je njihova prava vrednost, prava njihova moč, da je le pre-rade iščejo v stvareh, katere so pravemu možu vredne posmeha ali še celo zaničevanja! A kaj? Ali mislimo vsi možje tako? Glej jih tam, ki se smučejo in vrté, nočni metulji, okoli živobojnih, krepkodišečih, a malo časa cvetočih cvetic! Če ženske dandanašnji niso, kakršnih si želimo, ali imamo moški pravico, ostro jih soditi? Kaj nismo sami krivi, če ne vseh, pa vsaj mnogih in ne najmanjših njihovih napak? Vsako ljudstvo, pravijo, ima vlado, kakršne je vredno; tako ima tudi moštvo v vsakem času ženstvo, kakršnega je vredno. Začnimo torej pri sebi! Take misli, ki se pač slabo zlagajo s tem krajem, kateri je samo veselju in uživanju posvečen, šle so mi po glavi, ko sem zunaj sedel na klopi. Godba potihne, z njo ples v sobani; jaz se ravnam na odhod. Mimo sobane gredé, kaj vidim? Ali se mi sanja? V kotu na divanu na pol sede na pol leže, sloni kakor kraljica sredi svojih podložnih — je li mogoče? Ne, to ne more biti! — prikazen moja iz gledišča! Srce se mi skrči, grlo se mi zadrigne o tem pogledu. Če je pa to, pa bodi vsega konec! To je torej tvoja prikazen iz nebes, to je tvoj ideal! —

Motil sem se. Moj tovariš, ki vse ve, vse pozna, razložil mi je natanko in razgrnil vse njeno življenje — meni malo mar, samo to, da je prišla šele pred dvema dnevoma z Laškega, storilo je konec moji zmoti. Bog daj, da bi se mi razšle tako vse zmote, vse sanje in sanjarije.

Vogue la galère!

26. julija

Kdo bi bil dejal, da bom kdaj otroke pestoval in še tako kmalu! Zdaj vidim, da se mora človek res vsega nadejati, dokler živi. Naj ti v kratkem povem, kako sem prišel do te častne službe.

Evelino sem zadnje dni bolj in bolj zanemarjal, ker sem imel glavo drugih stvari polno. Ženski ne moreš storiti hujšega, bodisi stara ali mlada; vse ti bo laže odpustila, delaj z njo, kar hočeš, samo pečati se moraš z njo. Tudi z Evelino ni da bi človek onegavil, kakor bi bilo; svojo glavico ima kakor katera si bodi. Skonca, ko je videla, da nimam očesa zanjo, ogibala se me je, a tako, da sem moral videti, da se me ogiblje, kakor bi hotela reči: Ako ti nimaš časa zame, pa jaz tudi zate ne; če si ti lahko brez mene, jaz sem tudi lahko brez tebe. Prej me je po navadi že čakala pri hišnih vratih, kadar je vedela, da pridem; postavila se je tudi zdaj časi na prag, pa kakor zagleda, da grem in da sem jo videl, naglo izgine. Nekoč, ko sem jo hotel po prejšnji navadi gredoč pobožati, obrne se na peti kakor vrtavka in odide molče stran, kakor bi hotela reči: Pa še tega ni treba! Zdaj sva pa zopet mir sklenila, in sicer tako. Zadnjič, ko pridem domov, najdem cvetice na mizi. Radoveden sem bil, kdo mi jih je prinesel, četudi se mi je že malo dozdevalo. Kar se odpró vrata in kakor ribica šine Eve-

lina v sobo ter mi vrže pismo na mizo. Tudi prej je prestregla, kadar je mogla, katero ter mi ga sama prinesla. To se ve, da me nikoli ni pozabila vprašati, od kod je, je li tvoje ali čigavo, in kaj je notri? Zdaj mi je pa list samo tako skoraj z jezo vrgla na mizo pa hotela zopet molče smukniti iz sobe, kakor je prišla.

Prestrežem jo ter pridržim, dasi ne zlahka.

»Čigave so te cvetice na mizi?« vprašam.

»Prej so bile tistega, ki jih je prinesel, zdaj so pa vaše. «

»Pa kdo jih je prinesel?«

»Kaj vam to! Če so vam po volji, pustite jih na mizi, če ne, pa jih vrzite skozi okno; nihče se ne bo pritoževal.«

»Kako bi mogel biti tako nehvaležen!«

»Saj bi ne bili prvič, pa tudi zadnjič ne. — A pustite me, saj imate zdaj nekaj dni toliko opravka. Morda bi bil kdo hud, ako bi vedel.«

»Samo ti huda ne bodi, drugo meni nič mar; tule sèm sedi pa zopet enkrat pametno govoriva, kakor sva prej. «

Počasi se ji lice zvedri, sede k meni in kmalu sva bila zopet stara prijatelja. To mi pa vendar še pristavi: »Takega moža bi jaz ne hotela. Moj mož bi ne smel imeti nobene skrivnosti pred mano; zakaj pa, če nič hudega ne dela? Pa tistega tudi ne, da bi hodil z doma, kadar in kamor bi hotel! Kamor gre on, grem tudi jaz lahko, ali pa vsaj povedati bi mi moral, kam gre in kdaj pride domov, da bi ne bila v skrbi. A vi možje ste že taki, vse mora biti, kakor se vam zdi. «

Potolažil sem jo, da ona bo gotovo takega dobila; če pa tudi ne bo skonca popolnoma tak, vedela si ga bo v kratkem prestvariti. S tem sva bila oba zadovoljna.

Zopet spravljená šla sva popoldne v zverinjak, kamor Eve-

lina najrajši zahaja. Ko greva pozno že nazaj, zagledava, ne daleč od doma na voglu, kakih pet let starega dečka, ki je zanemarjen in raztrgan slonel od zidu ter tiho se jokal. Videlo se je, da bi bil rad prosil, pa si sirota ni upal. Evelina ga gre vprašat, čigav je in kaj mu je. Nič se nista mogla prav umeti. Ko pridem bliže, slišim, da otrok govori nemški; edine posamezne francoske besede je znal. Ko ga vprašam v njegovem materinem jeziku, začne mi malo pogumneje praviti, da ima doma bolno mater, sestro in še mlajšega bratca pa da nimajo vsi skupaj kaj jesti. Ko povem Evelini, kar sem zvedel, prosi me, naj mu rečem, da naju pelje domov k bolni materi. Rad sem ji uslišal prošnjo, saj se je meni smilil otrok kakor njej. Pelje naju v ozke ulice s starimi, visokimi hišami; v najsiromašnejših eno gremo po temnih stopnicah noter gor pod streho. Stopimo v tesno, soparno sobo, na tleh leži ženska na sami slami, poleg nje čepi deklica Evelinine starosti z detetom v naročju, ki ga teši. Kamor človek pogleda, povsod pomanjkanje, siromaštvo! Žena se skloni pokonci. Ko jo prijazno ogovorim v njenem jeziku, začne mi s slabim glasom tožiti svoj žalostni stan. Zgodovina je kratka. Mož ji nanagloma zboli in v bolnici umrje; zdaj je bila sama brez pomoči v tujem mestu, zadnji novčič izdan; obleka, postelja, orodje vse prodano, zdaj je čisto brez vse pomoči. Kmalu sem videl, da žena nima druge bolezni kakor skrb in lakoto. Ko bi bil videl Evelino, kako se je vrtela potem, ko sva se pomenila in posvetovala! Za pet let je bila naenkrat starejša. Dekle je moralo iti po drva in po mleko za otroka, ki je bil meni v varstvo izročen; deček ni bil za rabo; Evelina pa teče domov. Skoraj pride deklica z nakupljenimi stvarmi in čez malo časa zanjo Evelina, vsa obložena. Zadnji čas je bil že, ker midva z otro-

kom se nisva bila mogla nič prav sprijazniti; skonca je neka-ko preplašen molčal, potem pa začel tem krepkeje kričati, ko je videl, da ni v pravih rokah. Gotovo sem ga okorno držal ter nerodno tešil in tolažil. Človek se mora vsega učiti, posebno pa moški. Evelina se je znala drugače vesti z njim. Komaj ga je vzela v naročje, umolkne mali kričaj, kakor bi bil v vodo padel. Pomirjenega izroči sestri, sama pa začne naglo razkladati prinesena jedila in pijačo; deček pa je od strani debelo gledal, ker ni kmalu videl kaj enakega. Jaz sem moral iti pred ognjišče drv naklat in ogenj delat. Ko je že veselo pokalo in gorelo, grem klicat mlado gospodinjo, kakor mi je bilo rečeno, da otroku pristavi mleka. Ko je to opravljeno, gre hitro zopet nazaj po svojih opravilih, jaz pa sem moral pri ognjišču stati, ogenj netiti ter paziti, da mleko ne bi kipelo. Kakor začne vreti, to mi je bilo ostro ukazano, naj pridem ponjo; še toliko zaupanja se ni stavilo vame, da bi znal mleko odstaviti od ognja. Gorje mu, kdor bo imel to za ženó! Ko je bilo vse gotovo, zberemo se okoli nizke mizice, ki jo je bila lepo pregrnila in napravila; odkazala nam je bila vsakemu svoj prostor. Materi je bila prinesla od doma krepke juhe, kuretine in dobrega vina. Kmalu je bila žena poživiljena in pokrepčana; rdečica se ji je vračala počasi na bleda lica. Kako je Evelina pitala otroka z gorkim mlekom, to bi bil moral človek videti! Res je šlo včasih mimo — a vse je bilo sproti obrisano. — Deček in dekle nista imela drugega dela nego pridno jesti; nič ju ni bilo treba priganjati. Posebno dečka je bilo veselje gledati, kako mu je šlo v slast. — O ti, ki si že vse užil v obili in preobili meri, kar ponuja življenje, ki si že vsega sit in presit, da te nič več ne veseli, nič ne mika, vem ti novo, do zdaj morda še čisto neznano veselje, po katerem te ne bo glava bole-

la, ne želodec, najmanj pa srce. Ne bo ti ga treba iskati daleč okrog; v sosedovi, morda še v lastni hiši ga najdeš. Žalostne tolažiti, lačne sititi, žejne napajati, to je dobro delo, a to je tudi prijetno, veselo, sladko delo. Le poskusi! O ko bi mogel sedeti tukaj med nami, moralo bi se ti otajati otrplo srce, samo če si človek; morda pa bi ti celo čez dolgo časa zopet kdaj rosilo oko. O ne sramuj se solze, priče, da imaš srce, da si človek! Glej, to je veselje! Kralj tudi ne more imeti lepšega.

To je bila večerja! Platonov simposion tudi ni bil lepši, dasi je bilo zbranih pri njem toliko modrih in imenitnih mož. V takih trenutjih bi si želel človek veliko bogastvo. Koliko siromaštva bi mogel polajšati z njim!

Domov gredoč, mi je razkladala Evelina, kako in kaj bo za naprej. Materi priskrbi pripravnega dela, dekle ji mora pomagati doma, šivati, plesti in prati, paglavec pojde pa všolo. Vsa spremenjena je; nobena igrāča je ne veseli več. Z materinim dovoljenjem je zbrala vso svojo slabšo obleko, zdaj jo pa predeluje za otroke. Česar nedostaje, to se dokupi. Ves dan je pri ljudeh; zdaj uči dečka brati, zdaj dekleta plesti, zdaj ima opravek z otrokom; jaz moram pa iti z njo, da tolmačim in pomagam, kjer morem, četudi ji je težko ustreči. Večkrat me pokara, kakor pohvali; a človek mora imeti z ženskami potrpljenje.

Glej, tako uživa življenje tvoj prijatelj v grešnem Babilonu!

VIII

Ville d'Avray, 30. julija

Veseli se z mano, prijatelj moj, veseli se, kakor se jaz veselim. Glej, našel sem, česar sem iskal, po čemer sem hrepenel vse svoje življenje — nevidno, a večno središče mojih misli podnevi, sanj mojih ponoči — svojo srečo, svoj ideal, našel sem Delo!

O kako sem se čutil zapuščenega in izgubljenega, kako osamljenega sem se čutil, vse mi je bilo tuje na svetu! Zdaj imam, kamor morem položiti vročo glavo, kjer si more počiti izpéhano, trudno srce; tu je moj dom, moja last, moje pribežališče, moje zavetje! Kdo ima pravico, kdo moč, pregnati me iz tega svetišča?

Našel sem jo; saj kako bi pa bilo mogoče, da bi je ne našel! Kaj ni ustvarjena zame, kaj bi mogla živeti ona brez mene, jaz brez nje? Imam jo, bivati smem poleg nje, eno sapo dihati z njo! Kjer je ona, tam je raj, tam diha mir, nedolžnost, sreča! Zreti ji smem v milo, neskončno globoko oko, sedeti smem poleg nje. V njeni roki počiva moja roka in po njej mi lije nebeški mir v srce. Nikoli mi ni bilo tako blago, tako mehko, tako čisto. Kako bi si pa upala, kjer ona biva, pregrešna misel vzdigniti glavo! Potihnili je nevihta, uglasili so se valovi strasti, željá in hrepenenja!

Ali je to sreča? Niso morebiti to samo lepe sanje, ki mi zib-

ljejo dušo, katere mi splaši prvi dneva svit? O pač, le preglasno mi časi kliče srce: To je prelepo, to ne more dolgo trpeti! Časi mi je, kakor bi mi jelo srce pešati in bi ne moglo prenašati toliko sreče. Obide me časi neka sladka omotica, da samo na pol vidim in čutim, kaj se godi okrog mene. Oj ti ubogo srce, da te popusté moči, kadar bi ti jih bilo najbolj treba. Ali morda res človeško srce ne more čutiti toliko sreče, kolikor more nesreče, toliko radosti, kolikor more žalosti? Ali je mojemu moči oslabilo preveliko trpljenje?

Ali je pa tudi prav, da sem srečen? Ali smem brez skrbi, brez kesanja uživati, kar mi je prišlo tako nenadoma? Ali je prav, da v svoji sreči zabim trpljenje okrog sebe, ki mi je prizadejalo nekaj toliko bolečin? Zdaj mi je, kakor ko bi bilo vse srečno, vse veselo okoli mene. Srce, srce človeško, če si še tako mehko, še tako blago, kako si nazadnje vendarle samopridno! A kaj? Ali nisem tudi jaz del stvarjenja; nimam li tudi jaz pravice veseliti se enkrat življenja, kakor se ga veseli mušica, ki pleše v soncu! Kaj morem pomagati komu s svojim trpljenjem ali škodovati komu s svojo srečo? Kaj nisem dovolj prebil? Kaj se nisem jokal z jokajočimi, zakaj bi ne smel enkrat misliti tudi nase? Če sem trpel tako dolgo, zakaj bi se ne smel veseliti nekaj trenutkov?

Ne svari me torej, dragi moj! Ne drami me iz sladkih sanj, saj mi same izginejo še prenašlo! Pústi me; tvoji sveti bi me samo boleli; pomagati mi ne morejo. Glej, z mano ni nič opraviti, to čutim zdaj živeje kakor kdaj. Vsak je prejel svojo mero moči; ta jih porabi tako, oni tako; meni je potratilo moj del preživo čuteče srce! Moje življenje ni obrodilo sadu — koliko dreves mine tako! — pojdem od tod, kakor sem prišel,

in za mano ne bo sledu! — Zdaj je prepozno! Pústi me, naj mirno uživam življenje, kar ga še imam, saj ga ni mnogo.

A čas je, da ti povem, kako sem jo našel.

Preteklo nedeljo, kakor vsak mesec poleti enkrat, bilo je napovedano, da bodo delali popoldne veliki vodometi v Versaillesu. »*Grandes eaux à Versailles*« vidiš tak dan z velikimi črkami nabito po vseh voglih in radogleda množica vre, da se vse tare, gledat ta čudesa! Tudi jaz grem, dasi nimam posebnega veselja do takih igráč za majhne in velike otroke. Dejal sem nekđaj, da me na mojem popotovanju ne motijo ravno zgodovinski spomini. Ali ko gleda človek ta temni, po vsem svetu znani grad z ne manj znanim vrtom in okolico, ne more se jih iznebiti, poln jih je tako rekoč ves zrak, in Bog ve, da niso prijetni. Kako dobrosrčna so vendar ljudstva, kako malo časa, kakor otroci, imajo v spominu krivice, ki so se jim godile; kako lahko odpusté njim, ki so jih trli in drli! Sicer bi bila pač Francoska, ko je odtresla krvave verige, planila v sveti jezi na to ošabno poslopje ter ga razrušila, da bi ne bil ostal na kamnu kamen to ostudno gnezdo, kjer se je gojila in debelila s krvjo in potom nesrečnega ljudstva strupena zalega; to narobe sonce, ki je razpošiljalo po vsem svetu okrog žarke ničemurnosti, malopridnosti in spačenosti. Tu se je šopirila mehkužnost in razuzdanost, tu se je igralo in razgrajalo, ko je stradalo in zdihovalo ubogo ljudstvo! Vse to je zdaj pozabljeno! In kar je ljudstvo pretrpelo in prebilo že, tega se ne brani, če je treba, še enkrat. Tako se učimo iz zgodovine. *Historia vitae magistra!* Dobri Parižani romajo sem, kadar so povabljeni, ter radovoljno in hvaležno ogledujejo v gradu podobne, ki so nalašč nabrane in izbrane, da jim kažejo njihovo tako imenovano slavno zgodovino ter jim tako zbadajo slepo

slavohlepnost, ta jih pripravi, da, kadar jim migne »božji maziljenec«, planejo kakor divja zver na svojega soseda, kateri jim ni nikoli nič žalega storil, ter se davijo in koljejo z njim, katerega so prej komaj poznali — vse enemu na čast in slavo ter kratek čas. »*Ave Caesar, morituri te salutant.*« To je zgodovina! Največje veselje pa jim je, velikim otrokom, kadar jim izpusté, kakor danes, umetne vodomete, kakršnih ni drugod po svetu! Zijoč gledajo ta čudesa in ni jim na misli, da vse to veselje morajo sami in drago plačevati. Zanimivo in poučljivo je gledati ljudstvo o takih prilikah — a ne veselo! In vendar káko življenje in gibanje! Veselje sije na vsakem obrazu; in kdor se je trudil in potil ves teden, danes je nedelja, vse je pozabljeno. Vsevprek po travniku sedé, čepé in ležé, posamezni, po dva, po trije, célo okrožje, vmes prodajalci in prodajalke naglas ponujajo in priporočajo svoje blago — vpitje, šale, smeh vsevprek! — Kaj pa šele, kadar pride imenitno trenutje, ko izpusti prvi vodomet svoj veličanski curek visoko proti nebu! Kako z majhnim je vendar človek zadovoljen! Kako malo potrebuje, da je srečen vsaj nekatera trenutja, potem pa zopet trpi in trpi, molčé, brez godrnjanja — saj pride zopet nedelja!

Med prvimi, preden je bilo še vsega konec, napotil sem se jaz proti domu. Kakor sem bil prišel, hotel sem iti tudi nazaj po železnici. A ko pridem na véliki prostor pred gradom, kjer stojé vozovi v dolgih vrstah, kaj zagledam? Nekoliko korakov pred mano gre s svojim očetom, kaj pa hoče biti drugega, pred mano gre — ali naj rečem: »Dela«? — Naj bo, kar hoče, zdaj mora biti očito! Stopita v voz, ki ju je čakal, jaz mignem bližnjemu vozniku ter mu naročim, naj zapodi za tem vozom ter ga ne izgubi nikakor izpred oči! Kakor blisk šineta vozo-

va drug za drugim. V četrť ure smo bili v Ville d'Avray; prijeten kraj, kamor hodijo Parižani poleti »na kmete«. Tu krene moj prednji voz z vélike ceste na stranski kolovoz in kmalu se ustavi pred gradičem. Jaz stopim z voza, plačam voznika ter mu pravim, da ga ne potrebujem dalje. Tukaj torej prebiva! Tukaj se mora odločiti moja usoda! Vidim jo, ko stopa tanka in visoka lahno in ponosno po stopnicah v grad, in slišim šum njene obleke, ki se vleče dolga po kamnenih stopnicah za njo! Spodnji del grada je bil razsvetljen; tu pa tam je bila videti kaka človeška podoba, pač posli, ki so stregli svoji gospodi pri večerji; sicer vse tiho in mirno.

Ko obrnem oči od razsvetljenih oken, vidim, da je že temno okrog in okrog. Kaj začeti? Najpametnejše bi pač bilo vrniti se v mesto ali v bližnji vasi iskati si prenočišča. A temu je še čas. In ko bi prenočil tukaj, pod milim nebom, blizu nje? Grem pod visoko, košato platano ter sedem na klop poleg njenega debla. Kaka lepa poletna noč! Po jasnem nebu plaval luna med redkimi belimi oblaki. Zrak topel, mehak, vse tiho, mirno okrog, samo po travi se vnema bolj in bolj skrivnostno gibanje in šepetanje drobne živali. Zdaj pa zdaj prileti z mehкими krili ponočni metulj iz bližnjega gozdiča na krepko dišeče cvetice v vrtu in od daleč se čuje lajanje vaških psov. V gradu je otemnelo okno za oknom, vse je šlo k pokoju.

Kaj pa delam jaz, kaj iščem tod? In če je res ona, ko bi se res spomnila in ne sramovala svojega prijatelja iz otroških let, ali je prav, da ji mir kalim? Morebiti je srečna, in zakaj bi ne bila? Pusti jo, še je čas, s tabo ni sreča! Gorje ji, če združi svojo s tvojo usodo! Že sem hotel iti, kar zadoné strune v gradu, skonca potihó, potem glasneje. Mehki, sladki glasovi! To mo-

re biti samo ženska, to more biti samo njena roka. Do zdaj so si sami prsti zigravali gor, dol, brez posebne misli — pa kaj je to? Čuj, glas se vrsti za glasom. Ali je mogoče? Ali me ne vara pijano uho? O doni, doni, stara znanka, božaj mi srce, mehko otožna melodija! Kolikokrat sva te skupaj pela otroka! Tu ni več dvoma; čuj ženski glas, to je njen glas, ki s strunami poje:

*Sijaj, sijaj sonce,
Oj ti sonce rumeno.*

Jasno čujem vsako besedo, kakor nebeška rosa kapljajo mi na hrepeneče srce.

Pesem potihne. Silna moč me vleče do okna, od koder je donelo petje. Ko pridem do podbalkona, premaga me čut in skoraj ne vedoč, kaj delam, začnem na pol glasno:

*Kako bom sijalo,
ker sem silno žalostno!*

Vrata na balkonu se odpró; prikaže se ženska podoba v dolgi beli obleki, ozira se na vse strani. Jaz sem stal v senci skrit. Ko jo ugledam, ne morem si kaj, planem bliže ter zavpijem: »Dela, kaj me ne poznaš? Glej, jaz sem, tvoj otroški prijatelj!«

»Ti si! O, saj sem dejala, da te bom videla še enkrat!« In te besede so se glasile kakor angelsko petje in njeno obličje je sijalo v rajski radosti.

Balkon je bil nizek, tako da sem mogel, ko se je naslonila narob, s svojo doseči njeno roko. To je bila sladka govorica! Nemogoče mi je ponavljati njene besede; če poskusim, se mi zdé trde, okorne tako, da niso njene besede. Kako bi pa mo-

gel človek z debelimi, prstenimi barvami slikati svetlo nebeško mavro!

Preživela sva še enkrat otroška leta, dan za dnevom. Kako se je spominjala najmanjše stvari, ki je bila meni že na pol ali čisto iz spomina; vsakega mesta, kjer sva sedela, vsake besede, katero sva govorila! V duhu sva bila daleč, daleč od tod, zamaknjena v sveto deželo, v nedolžna otroška leta!

Glasno petelinovo petje naju siloma zdrami. Plašna pogledava okrog, vse svetlo! Proti jutru se je že žarilo nebo. Zadnji čas, da se ločiva, brez pomude! Kratko, težko slovo: »Zbogom! Zvečer!«

Neutegoma se odpeljem v mesto, zberem najpotrebnejše stvari ter se poslovim za nekoliko dni. Poiskati si je bilo stanovanja blizu nje. Kadar je človek že v sreči, izide se mu vse po volji; našel sem táko, da si ne morem želeti prijetnejšega.

IX

O ziraje se po dolini okrog, kam bi se najprej obrnil, da najdem pripravno stanovanje, zagledam komaj za streljaj od Delinega gradu na pol v zelenju skrito prijazno belo hišico z lesenim podstrešjem, v kakršnih po navadi graščinski logarji stanujejo. Vabila me je tako prijazno, da je nikakor ni moglo pustiti oko. Ko bi se dalo tule kaj najti, to bi bilo pač kakor nalašč. Pa zakaj ne? Zdaj smo v sreči; vse je mogoče; poskusimo! Zaupanja poln grem srčno naravnost proti hiši. Pred hišo v lipovi senci najdem žensko, ki je imela ravno s perilom opraviti. Mogla je imeti kakih petdeset let ali tudi več. Zdrava rdečica na okroglih licih je pričala, da se ženi ne godi slabo, da si rada časi kaj dobrega privošči, o posebni priliki morebiti celo kozarec dobrega vinca —to seveda z vodo; in njeno dobrovoljno oko je kazalo, da ima dobro srce in da je z vsem svetom kakor s sabo zadovoljna. Pozdravim jo spodobno ter brez ovinkov naravnost vprašam, ali bi ne mogel za nekoliko mesecev dobiti stanovanje v njeni tako prijazni hiši. Pogleda me, kakor bi se nekako čudila mojemu vprašanju, ter odgovori, ne čisto brez nekega ponosa, ki ji je pa dobro pristajal, da ona nima navade kakor sosedge meščanom čez leto stanovanja dajati; hiša ni velika, ravno prav nji in njeni hčeri. Začetek ni bil dober; a ne dam se odpraviti tako zlahka. Malo nadležnosti časi ne škodi. Pri ženskah je treba srčnosti in trdne volje. Morda se vendar kaj najde, pro-

sim, in žena me mirno poslušaj, saj mi ni treba bogve kaj; z vsakim kotom bom zadovoljen, morebiti pod streho; spim, če je treba, na senu, saj hočem biti na kmetih; nisem razvajen in vse mi bo prav, samo da morem ostati v tem lepem kraju. Žena se pomišlja. Bo, mislim.

Čez nekaj hipov začne počasno, kakor bi stvar ne bila še popolnoma določena: »Pod streho bi bila pač izbica, ali dolgo časa je že zapuščena, odkar je umrl moj edini sin v nji — ostala je vsa taka, kakor je bila ob njegovi smrti, in še zdaj bi mi bilo težko stopiti vanjo. Po pravici vam povem, da nimam rada, če kdo drug prebiva v nji; zdi se mi, kakor bi ne bilo prav. Tudi nimam potrebne priprave in bojim se, da ne boste zadovoljni.«

»O, kar se tega tiče, brez skrbi bodite, ljuba mati,« odgovorim ji z veseljem, ki ga nisem mogel popolnoma zakriti. »Prepričan sem, da bom tu srečen in zadovoljen ter upam, da tudi vam ne bom prenadležen.«

Taki zgovornosti se ni mogla žena dalje ustavljati. Gre mi izbo kazat.

Sam ne vem zakaj, ali srce mi je nemirno bilo v prsih, ko je ključ zaškripal v zarjaveli ključavnici. Prvi pogled po prijazni nizki sobici mi je dejal: Tu se bo prijetno prebivalo — tu bi bil človek lahko srečen. Ko pogledam skozi okno — o mili pogled, stoji tu pred mano, tako da bi ga skoraj z roko prijel — gradič in ravno proti meni obrnjeno me prijazno pozdravlja Delino okno. Lahko štejem posamezna peresa cvetic, ki stojé v belih posodah na njem. Ali nisem dejal po pravici, da sem našel stanovanje táko, da si ne morem misliti lepšega.

Zdaj sem tu že do dobrega udomačen.

Poznam že vso hišo in tudi — hčer matere Vernier — tako

namreč zovejo vsi mojo novo gospodinjo in tako ji pravim tudi jaz. Julieta je visoke, krepke rasti, lepega obraza z velikimi črnimi očmi, malo boječa, kakor so po navadi kmečka dekleta, da povesi oko, če jo malo ostro pogledaš, kar ji pa ravno nekako posebno lepo pristoji. Ene starosti je z Delo in njena vélika prijateljica. Kolikor moreta, sta skupaj, zdaj je ona v gradu, kjer ima mnogo opravkov, zdaj pride Dela k nji. Pokojni mož matere Vernier je bil logar pri Delinem očetu, in ta ima vdovo še zdaj v velikih čisljih, česar si je žena, to kaže vse njeno vedenje, dobro v svesti.

Z Delo govori in ravna skoraj kakor mati s svojim otrokom in rada se pohvali, kako je bila prijateljica s pokojno Delino materjo. Nekako ostro je gledala v začetku in nič ji ni bilo prav, da se Dela mahoma tako prijazno meni s tujim možem. Spoštljivo sicer, a resno je govorila z njo o tej tako nerazumljivi, tako nagli spremembi. Ko ji pa Dela vse natanko razloži, kdo sem in kaj sem, kako je z mano preživela svoja otroška leta, kako sva se rada imela in po kakem čudnem naključju sva se našla čez toliko časa, tedaj se ni mogla zdržati solz dobre žena in vse to se ji zdi posebna božja naredba. Brez skrbi je, saj pozna Delo in ve, da se ji ni treba bati zanjo; in tudi jaz sem se ji prikupil, kakor kaže. Pod svoje varstvo naju je vzela in po materino se veseli najine nedolžne sreče.

O dragi moj! Káko življenje živim! Če je bil res kdaj tisti zlati vek, o katerem nam pojó pesniki, po katerem nam v naši bedi in težavi zbuja silno, neutešno hrepenenje — če je bil res kdaj, tak je moral biti. Pod našo streho, to smem reči, ne rodi se hudobna misel, tu ni čuti žale besede, tu ni sovraštva in zavisti, tu je neznana strast in hudo poželenje. O ko bi bil tak vesoljni svet!

Zjutraj, ko se nebo žari, zbudi me glasno petje ptičev, spretavajočih se po drevju pred hišo in po stari vinski trti ob zidu, ki s svojimi gostimi vejami in odrastki prepreza ves zid, najmlajša mladika pa celo k meni sili skozi okno. Sladek duh s cvetočih grajskih gredic me objame, ko odprem okno mlademu dnevu. Krepko se mi širijo prsi, ko diham hladni, vonjavi jutranji zrak, in nova moč, novo življenje se mi budi po vsem životu. Kaj pa še, ko se odpre nasprotno sosednje okence in se prikaže v njem angelska glavica s čarobnim nasmehom, ki bi risa ukrotil, na žarečih ustih, prijatelju sosedu v prijazno dobro jutro!

Kako mi preteče dan, sam ne vem; samo to vem, da je lep vsak in da mine prehitro! O kako si mogel biti tako oslepljen, ti sicer tako bistrooki pesnik, kaj te je motilo, da si pel: »Nič se teže ne strpi, nego vrsta lepih dni!« Lepi dnevi se meni vrsté, jaz se jih nisem še naveličal. Zdaj se sprehajam po bližnjem gozdu, zdaj ležim v travi pod lipo s kako knjigo v roki — Goldsmithov »Vikár« mi je zdaj najljubša dušna hrana, vmes Bérangerove pesmi, in veš, kaj še? Resnična zgodovina »ingenioznega viteza Don Quixota«! Vendar ne berem mnogo, tako rekoč samo za počitek; saj dušne hrane mi zdaj ni treba iskati po knjigah, naj bodo še tako lepe, še tako polne življenja! — Rad tudi kaj pomagam pri hiši, dasi moja pomoč ni mnogo vredna: časi je pač tudi nepotrebna, če ne celo nadležna.

Poglavitni del našega hišnega imenja sta dve kravi, lepi živali, ene starosti in velikosti, enega plemena. Skrb zanje, ki sta veselje in ponos matere Vernier, izročena je zlasti Julieti. Ne mogla bi imeti žival boljše oskrbnice, zato ji je pa tudi hvaležna, rada jo ima, lepo se redi, in kar tudi ni zadnja stvar,

daje obilo in dobrega mleka za grad in za dom. Pa nisem krivičen, ker tako govorim? Res Julieto lepo, zvesto skrbi za ljubo žival, ali kaj pa Delino blagodejno oko? Blagoslov, sreča je doma, kamor posijejo mili žarki njegovi! Dela je ohranila, kakor nepopačeno srce, tako tudi svoje staro, ginljivo nagnjenje do živali. Ne morem ti popisati, kako se mi v sladkih spominih srce topi, ko jo vidim z belim zastorom in pisano ruto na glavi kakor kmečko dekle z veselim licem kretati se po hlevu. Zdaj pogladi to, zdaj ono žival ter jo pohvali; zdaj jima prinese kaj, kar ve, da radi jesta, in razgovarja se z njima, a žival jo gleda, kakor bi jo umela.

Kjer more, prevzame kako delo Julieti, samo da ima opraviti z živaljo. Včeraj vzame, ko je bilo čas, golido ter se napravi molst. Jaz sem bil ravno prinesel klaje živini. Sedem na jasli ter gledam, kako ji gre v slast dišeče seno. Zdaj pride Dela s posodo, nasmehne se mi ter se pripravi na delo, ljubezniva mlekarica. Bila sva sama, vse tiho in mirno; čul se je samo prijetni šum, ki ga dela hrustajoča žival, in pa dišeče mleko, ki je izpod cvetnih ročic v krepkih, glasnih curkih peneče brizgalo v belo posodo. Čudno, nepopisno, kakor še nikdar, tako mi je bilo pri srcu. Buditi se in vstajati so mi jele — kako bi jim mogel braniti! — pregrešne želje, želje, katere se mi nikdar ne morejo spolniti. Zakaj ne smem živeti z njo pod eno streho, nizko, pohlevno streho, na njeni strani živeti v tihem, neslavnem, a srečnem življenju? Kar ima svet lepega, blestečega in vabljivega, vse, vse bi pustil z veseljem, ničesar ne bi pogrešal. Srečna bi bila z mano tudi ona, in vendar — zakaj je to nemogoče? V tem trenutju se Dela obrne ter me čez ramo pogleda — o, en sam pogled, a ta pogled mi je vse razodel, da v tistem trenutju je mislila ona, kar sem mislil jaz,

da moje želje so njene želje! Najina pogleda se srečata; pogleda sta nama bila izdajalca. Deli se zalije s solzami oko, meni vzkipi srce, planem ven, zgruzim se na klop pod drevesom in potok vročih solz, ki mi udere po licih, dá dušek prepolnemu srcu. Nisem ji mogel pred oči, ne bi mogel strpeti njenega pogleda. Obrnem se v gozd, hodim sem ter tja brez namena — ni mi dalo miru! Bolje mi je bilo, samo da sem se premikal. Nevedoma pridem na vrh hriba, od koder je prost pogled na vse strani: proti severu se vidi neizmerno pariško mesto, nad njim se vlačijo sive megle — neprijeten pogled? Na večernem nebu se kopičijo grozeči oblaki in od daleč se že oglašá, čedalje močnejše, čedalje bliže, bobnenje groma. Že je pokritega pol neba. Ravnam se domov. Ko pridem na vrt, začno že padati prve kaplje. — Vse zapuščeno — samo Julieta okna zapira. Čas je bil, vzdigne se vihar in siloma zaloputne vrtna vratca za mano. Julieta se ozre proti meni ter me pozdravi. Pravim ji, da grem v svojo izbo, da me ne bo dol nocoj in da ničesar ne potrebujem. Ko pridem gor, odprem okno. Črno vse nebo, na vrtu pred mano so se vili in do tal pripogibali od viharja drevesni vrhovi; nastajala je tema, v njenem oknu pred mano se je svetila luč. O blago bitje! Vihar pod nebom divja, pokojno je v tvojem zavetju, v tvojem tihem hramu, zakaj ne tudi pokojno v tvojem srcu! Oh, odpusti nesrečnemu tujcu, da ti je nemir zbudil v njem, naj se ti skoraj upokoji in izgine naj brez spomina, kar si videla danes, kar si danes čutila!

Lepo jutro, jasno in mirno, se je rodilo iz viharne noči. Veselo so zopet žvrgoleli ptiči, lepo so dišala cvetice. Kar diha in raste pod božjim nebom, vse je bilo poživiljeno in okrepčano. Kako moč ima vendar narava do človeka! Tudi jaz sem se ču-

til umirjenega in potolaženega. In ko se je zopet odprlo okence, ko me je zopet s sladkim nasmehom pozdravila moja sosedka, tedaj pa je bilo vse pozabljeno.

Čez dan je bila Dela kakor po navadi vesela, živa in vsemu svetu prijazna, če mogoče, še bolj nego po navadi. Nikoli ni toliko govorila z mano, nikoli tako ljubeznivo prosto vedla se z mano. V kaki lepi, dobrodejni harmoniji družiti to dekle čisto, naravno, rekel bi, otroško srce z najvišjo izobraženostjo! Tu ni nič lažnivega, posiljenega, nič spačenega, ponarejenega; tu je vse naravno, vse resnično. Česar se ona dotakne, vse dobi neki drug, višji pomen; najnavadnejša beseda pride polblazena iz njenih ust.

Vsako popoldne južinamo skupaj pod lipo, mati Vernier, Julieta, Dela in jaz, dan na dan mleko, surovo maslo in domač kruh, tudi jaz ne dobim drugega. Dela trdi, da je to najnaravnejša hrana tudi meni, in meni še posebno, pravi. Sploh je njena misel ta, da nima človek nikakršne pravice klati in jesti živali, katere imajo ravno tisto pravico živeti in veseliti se svojega življenja kakor on. Grda surovost in brezsrčnost je to, da si hrani človek s posiljeno, prezgodnjo smrtjo nedolžnih živali svoje življenje. Ko bi se človek odvadil te sramotne hrane, potem bi se mu pač s časom ohladila in umirila razjarjena kri, katera ga žene, da krvoželjnejši od krvavega tigra divja na svojega bližnjega. S takim govorjenjem me prepričuje, da ne smem mrmrati, da mleko in kruh sta najboljša južina in voda najzdravejša pijača. Kaj bi me ne prepričala! Saj kar pride iz njenih rok, kar se užije na njeni strani, to je slajše od nebeške ambrozije!

In vendar danes mi je bil pripravljen poseben poboljšek. Ko gremo k mizi, vidim, da je na mojem mestu, kjer je sicer

stal kozarec z mlekom, nekaj s prtičem pokritega. Ko radoveden razkrijem skrivnost, leži pred mano lep temno višnjev grozd na zelenem perju.

»Ta je,« pravi Dela, »prvi grozd, ki je letos dozorel pod mojim oknom; prej sem ga vselej svojemu očetu prinesla, a zdaj naj ga ima moj prvi in edini prijatelj!«

X

Skoraj bi ti bil pozabil povedati Delino zgodovino. Ni čudo! Kaj pa je srečnemu človeku mar, kar je minilo! Izgubljeno se mi zdi vsako trenutje, katero me iz lepe, jasne sedanjosti odvaja v mračno preteklost ali v negotovo bodočnost. A da vsaj nekoliko zadostim tvoji radovednosti, hočem ti v kratkem posneti, kar mi je mati Vernier, ki so ji znane vse skrivnosti Deline družine, razložila z žensko zgovornostjo.

Gospod Armand Duval je bil francoski konzul v Trstu. Žena mu hudo zboli v otroški postelji. Morala se je torej, dasi s težkim srcem, ločiti od svoje prvorojenke. Ker je bilo dete samo slabo in bolešno, svetovali so zdravniki očetu, naj pošlje svojo hčerko, ako neče, da jo umori soparni mestni zrak, na kmete.

A bila je v hiši služabnica, do katere je imela gospa posebno zaupanje. Ta ji reče, da ima na kmetih sestro, ki je skoraj v istem času tudi hčerko porodila. To je nekoliko potolažilo skrbne roditelje. Dete je bilo izročeno hišni, ki ga je nesla k svoji sestri. Vesela je bila ubožna kmetica bogate podpore, ki ji je prišla tako nenadoma z gosposkim otrokom.

Vse je šlo dobro. Pogosto je prihajala hišna iz mesta, to se ve, da ne prazna, gledat otroka, in vračala se je vedno k skrbni materi s tolažljivo novico, kako se okrepčava in veselo raste njena hčerka, da jo je lepo videti. Vse je bilo zadovoljno, samo da bi to dolgo trpelo!

A gospa je bila že vstala iz postelje; skoraj bo smela iti iz hiše in prva njena pot bo gotovo k otroku. Ko zagleda hčerko, kako je zdrava in krepka, gotovo jo vzame nemudoma s sabo; in jaz ostanem spet brez podpore sama s svojim bolehnim otrokom. Tako si je mislila nepoštena kmetica. Posvetuje se s svojo sestro, katera tudi ni bila poštenejša od nje, kaj storiti. Sklepali sta tako: otrok je otroku podoben, posebno v prvi dobi. Gospa je samo enkrat videla svojo hčerko, še takrat se je komaj dobro zavedala. Nič lažjega nego prevariti ženo. Kaj storita? Kmetica pošlje mestno dete skrivaj v hišo, katera usmiljeno sprejema zapuščene otroke; a nezvesta hišna nese gospe novico, da je umrlo dete njene sestre.

Res gospa ni prišla hudobni zvijači na sled. Vesela je bila, da je videla dete; saj je bila že skoraj obupala, da bi jo videla še kdaj. Lahko sta jo pregovorili ženski, da pusti dete dalje na kmetih, ker ni bilo še popolnoma zdravo in krepko; saj zdaj ga je mogla priti obiskat, kadar in kolikorkrat je želela. Vendar jima je hudobstvo malo koristilo. Dete ni živelo dolgo. Bridke solze je točila nesrečna gospa o njegovi smrti, saj je mislila, da je z njim izgubila svojega prvorojenega in edinega otroka. Minilo je več let. Kmetica hudo zboli. Ko čuti, da se ji bliža zadnja ura, začne jo peči vest; da bi jo vsaj nekoliko potolažila ter kolikor moč poravnala svojo krivico, pokliče gospo k svoji smrtni postelji ter ji vse razodene. Žena je vendar še imela toliko vesti poleg svoje hudobnosti, da je bila dala otroku okrog vratu znamenje z imenom, ki ga je bil dobil pri krstu.

Od postelje hudodelnice hiti gospa naravnost v imenovano hišo.

Pogledajo v knjigo. Res, tisti dan, ki ga je kmetica imeno-

vala, bil je prinesen otrok ženskega spola in krščen za Adelo s takim znamenjem in čez nekaj časa izročen v odreja kmetici. Ko zve gospa njeno ime in rojstni kraj, napoti se neutegoma s svojim možem otroka iskat. Kako ga je našla, to ti je znano.

Skoraj potem zapusti gospod Duval službo ter gre v svojo domovino, da bi tu živel samo ženi in otroku. Kar more storiti oče za svojega edinega otroka, to je storil v obilni meri on svoji hčeri. Zlasti je bila ona njegovo največje veselje in edina tolažba, ko je izgubil svojo zvesto ženo. Adela je rasla ter se razvijala očetu in vsakemu na veselje, kdor jo je videl. In videl sem jo tudi jaz in mir in sreča sta prišla z njenim pogledom v moje srce.

4. avgusta

Lepe sanje, kratke sanje! Posvetil je dan; pregnal jih je prvi žarek njegov! Ali niso mogle trpeti še malo malo časa?

Tak je človek; po resnici, po luči hrepeni; a ko mu zasveti, bolé oči! Ko je bila pa tako lepa, tako sladka zmotnjava, ali ne smem potočiti ene solze za njo? Ne, niti ne ene! O, ne bodi mi hud, dragi, edini prijatelj moj! Glej, med uživanjem nam rastó želje. Zdaj je vsega konec! Zadušil sem siloma edini zdihljaj, s katerim se mi je hotelo zljajšati nesrečno srce.

Dela je nevesta, zaročena, kaj vem? Mati Vernier mi je vse povedala, kar ve, ali morebiti še več. Ženin je, če se ne motim, pri francoskem poslanstvu v Londonu, imenitnega stanu, bogat, mlad, ljubezniv, lep. Videl sem ga, ko so se vsi trije sprehajali zložno po grajskem vrtu. Srečna bo z njim. Kaj bi ne bila? Imela bo, kar si more želeti žensko srce. Če bo srečna, bodi! Jaz ji sreče nočem kaliti. Prijatelj v daljavi, čuj v duhu mojo prisego: Jaz ji sreče nočem kaliti! Žale besede ne bo slišala iz mojih ust. Nesrečen sem prišel; nesrečen pojdem od tod. Še danes pustim ta kraj, kjer mi vsaka najnedolžnejša stvar budi spomin, ki ga zdaj že ne morem prenašati.

V teh besedah je nekoliko grenkosti, kaj bi tajil? Nego ali je pa to tudi prav? Ali ji morem kaj očitati? Kdaj mi je kaj obetala? Ali bi ne bilo nespametno, smešno misliti, da bo čaka-

la mene, kakor se pripoveduje v otroških basnih, da pridem ter jo vzamem in odvedem vsem nevarnostim vprek na svoj dom? — In še to. Njen ženin je edini sin starega prijatelja njenega očeta. V njegovi družbi je tako rekoč zrasla. Očeta sta imela oba eno željo, da bi se združila za življenje njuna otroka. Dala sta si besedo, kakor se rado zgodi v takih okolnostih, da nobeden njiju ne poišče druge zveze svojemu otroku. Zakaj vsega tega nisem zvedel nič do zdaj? Zakaj mi ni nič povedala stara žena, ki je sicer tako zgovorna? Zakaj je molčala ona? Kaj mi je misliti? Naj bo kakor koli, moj sklep je gotov!

Ravno mi je prinesla Julieta tole pisemce:

Nemogoče mi je bilo danes priti, kakor sem hrepenela po tebi. Imenitne stvari se vršé.

Bog mi daj moči! Vse bo morebiti še dobro. Ne zapusti me! Lahko noč, sladki prijatelj! Jutri te moram videti. Lahko noč!

Dela

O Bog, kaj bo iz tega?

5. avgusta

Zakaj nisem précej včeraj izvršil svojega namena! Dela je vse povedala očetu. Popoldne dobim pismo od njega; pismo od Delinega očeta! Kako so se mi tresle roke, ko sem ga odpiral!

G. Duval Zorinu

Gospod! Življenje, polno naključij in nepričakovanih sprememb, prisili časi človeka, da mora, na stran pustivši vse navadne ozire, storiti brez pomisleka, česar ne bi storil, ako bi se kolikaj časa pomišljal. Tako moram zdaj jaz, mož sivih las, ki sem mnogo izkusil v svojem življenju, obrniti se s prošnjo k mlademu možu, kateremu komaj vem ime. Ako bi vam bilo moje zaupanje, prošnja moja v zasmeh! — Ne! Bog ne priпусти, da moja staro, sivo glavo zadene tolika sramota. A kaj govorim? Moja hči bi se ne bila, tega sem prepričan, nikdar zmenila s človekom, ki je nevreden mojega zaupanja, mojega spoštovanja.

V vaših rokah, mladi mož — težko mi je, a moram naravnost govoriti — je sreča mojega edinega otroka, mojega veselja, moje tolažbe v starih letih. V vaših rokah je mir dveh do

zdaj srečnih družin. Ali ga hočete kaliti, nas vse nesrečne storiti? Lahko vam je. Sreča vam je dala nenadoma v roke veliko moč, nevarno oblast. Nenadoma, govorim, ker verjamem, da ste samo po naključju našli mojo hčer. Ali hočete porabiti to oblast v pogubo ljudem, ki vam niso nikoli nič žalega storili? Če hočete, nikdo vam ne more braniti. Ali pomislite, da ni na svetu lepšega blagemu možu, nego prostovoljno, blagodušno odpovedati se svoji pravici, ko vidi, da je bližnjemu na kvar.

Moja hči je obljubljena možu, kateri, vem, da jo osreči. Ne silite me, da prvič v svojem življenju prelomim svojo besedo. Pojdite, zapustite ta kraj, kolikor najhitreje morete; ne govorite prej z mojim otrokom in spremljal vas bo po vseh potih vašega življenja blagoslov srečnega očeta.

Zorin gospodu Duvalu

Gospod! Niste se motili. Pojdem. Kaj vam žrtvujem s to samo besedo, ne bom vam pripovedoval, saj poznate Delo. Svoj mir, svojo srečo, svoje življenje, vse, vse z eno samo besedo: pojdem! Kaj bi pač mogel na svetu odreči Delinemu očetu, ako bi me tudi ne prosil tako? Imejte jo, bodite srečni vi in srečna naj bo Dela! Ena sama kaplja mi je kanila na pisanje ter zalila ravno vaše hčere sladko ime. Ni me je sram! Ako vam pozneje kdaj, ko mene več ne bo, pride ta list pred oči, o, imejte v časti mesto, ki ga je rosila moja solza. Ne, tudi tega vas ne prosim! Pozabite me vsi, vsi! Sreče vam naj ne kali moj spomin, spomin tujca brez imena, brez domovine, moža, ki

je podaril tujemu možu vse, vse, na eno samo prošnjo, z eno samo zadnjo besedo: pojdem!

Dela Zorinu

Dobil si pismo od mojega očeta, vem. Kako bi ne vedela, kaj ti pišejo, česa te prosijo! Vse sem jim razodela, vse. O, ne usliši jim prošnje! Milan, ne zapusti svoje Dele! Morda bi bila še nekoliko časa prikrivala svojo skrivnost, zdaj ne morem, ne smem dalje. Zdaj je sramežljivost pregreha! Milan, ljubim te, ljubim z vso dušo, z vsemi močmi svojega srca, ti moja sreča, moje življenje, moje vse! Srce mi iztrgaj iz prsi, če mi hočeš vzeti mojo ljubezen! Milan, vprašam te, vprašaj se sam: Imaš li srce? Vzemi me s sabo, vedi me, kamor te je volja, križem sveta. S tabo hočem hoditi, sužnja tvoja biti, da samo tvoja, ti moj ženin, moj gospod! Samo za trenutje jim ne morem uiti; vseh oči so obrnjene vame. Komaj sem se jim ukrala toliko, da ti morem pisati te vrste, ki jih močim s svojimi solzami. Oh, počakaj vsaj toliko, da te vidim še enkrat! Zaupaj Julieti. Milan, Milan, ne zapusti svoje Dele!

Zorin Deli

Prepozno! Besedo sem dal, da te ne bom več videl, nikdar več! O! — Zakaj nisi govorila prej! Morda bi bilo vse drugače! — Tvojega lista ne smem zopet brati! Izpred oči mi, izkušnjavec prelomil bi besedo! Dela, Dela, ko boš brala te besede, bom jaz že daleč daleč od tod! Veliko sem storil tvojemu oče-

tu! — — Poljubi ta list, jaz sem ga poljubil; o káko slovo! —
Sonce zahaja.

*Sijaj, sijaj sonce,
oj ti sonce rumeno!
Káko bom sijalo,
ker sem silno žalostno!*

Dela, Dela, vse je minilo, vse! O tiho, saj grem! Dela, sreč-
na bodi, pozabi me, srečna bodi, srečna, zbogom, zbogom!

*

Vse je pripravljeno k odhodu. Julieta stoji za mano vsa objo-
kana. Sirota! Prišla je slovo jemati, po odgovor, oboje. Izročim
ji tudi zate pisma, da ti jih pošlje. Zapisal sem ti vse, vse zme-
deno, kakor je v moji glavi — da boš vedel, kaj je z mano. Jaz
ne vem, kam grem. Morda ti ne bom skoraj pisal, morebiti
nikoli več. Voz stoji pred hišo. Čas je. Še en pogled skozi ok-
no! Zbogom, zbogom!

XI

Evelina Zorinovemu prijatelju

Gospod! Kaj si boste mislili, ko vam pride to pismo v roke! Čudno se vam bo zdelo. Morebiti se boste smejali, in če se, saj me ne bo tam. Vaš prijatelj, gospod Zorin, mi je dejal, ko je še z mano govoril, da vam je dobro znano moje ime, če se ni šalil.

Sinoči sem si bila v postelji izmislila in zložila lepo, dolgo pismo; dejala sem, da vas mora ganiti. A zjutraj mi je bilo zopet vse iz glave, tako da še začetka nisem vedela. Zdaj vam naravnost pišem, kakor mi prihaja na misel. V šoli smo se učili pisati pisma za vsako priliko in dejali so mi, da dobro pišem; ali ko je treba res komu pisati, vidim, da je vse drugače. Rada bi vam bila pisala v vašem jeziku, in lahko bi bila, ako bi me bil hotel učiti vaš prijatelj, kakor sem ga prosila. A on se je smejal, kakor bi si mislil: Kaj bo tak otrok! Samo tu pa tam mi je povedal kako besedo. Skoraj vse sem si zapomnila, ali pisma vendar ne morem z njimi pisati. Vendar čas je začeti, da mi ne boste nejevoljni.

Gospod Zorin je zopet pri nas. A kakšen se je vrnil! Ves drugačen, ves spremenjen! Šel je bil, nič ne vemo kam, nagnagla; dolgo ga ni bilo nazaj. O ko bi ga videli, kakšen je zdaj, v srce bi se vam smilil, saj ste njegov prijatelj! Mama pravijo, da je hudo bolan ali da se mu je kaka velika nesreča

zgodila. Tudi jaz mislim tako, vendar bi dejala prej, da ga je kaka nesreča zadela, a bogve kaka! Ko bi človek vsaj vedel, ali besede ni spraviti iz njega! Ves bled je in strhel. O kako vesel je bil prej; kako rad je govoril z mamo in z menoj! Šalil se je z menoj, pripovedoval mi je tako lepe stvari, da vam ne morem povedati. Tudi mene je prijazno poslušal in smejal se je, kadar sem ka j posebno neumnega povedala! Zdaj molči, besede ni iz njega. Komaj me pogleda, kakor bi me ne poznal, in vendar me je prej tako rad imel! Po cele ure sedi molčeč, potem začne pisati. Ko je nekaj časa pisal, zopet vse raztrga — in začne hoditi gor in dol po sobi, da se vse trese, ter sam s sabo govori. A nazadnje se zgruzi na stol ter si zakrije obraz z obema rokama. Gotovo se joka sirota, dasi mu nisem še videla solznih oči. Jaz si ne morem kaj, večkrat grem k njemu pogledat, ker se mi tako smili. Nič ne spregovori; mislim, da me komaj vidi. O da bi mu mogla pomagati, vsaj malo potolažiti ga! Da bi vsaj govoril! Vse zastonj.

Gospod! Ko bi vas mogla pregovoriti pridite, pridite, če vam je moči, a hitro! Saj ga imate radi in on vas ima rad. Vas bi gotovo poslušal, vam bi povedal in potožil, kar ga teži! Zakaj ste pa njegov prijatelj?

Upam, da vas moje pismo najde. Napis mu naredim, kakršnega sem videla na pismih gospoda Zorina.

Še enkrat vas prosim: Gospod, pridite, če vam je mogoče, otmite svojega prijatelja! Ne zamerite mi moje predrznosti in imejte potrpljenje z mojim pisanjem.

Evelina

Julietta Zorinu

Dragi gospod! Bog daj, da bi vas našlo moje pismo. Pri odhodu nam niste povedali in nikdo se vas ni drznil vprašati, kam greste. Pišem vam v vaše staro stanovanje, ker upam, da se vendar zopet še povrnete tja.

O dragi gospod, pri nas je žalostno, žalostno, odkar ste nas tako nagloma zapustili! Dela je hudo bolna. V strašnih vročinah leži, in kadar ji je najhuje, ne pozna ni očeta ni zdravnička ni mene. Jaz se ne ganem od njene postelje. Zdaj, ko vam pišem te vrstice, zatisnila je sirota za nekoliko časa oči; morebiti malo zadremlje. Bog ji daj sladak počitek, saj ga je sirota potrebna!

Ko bi jo videli, kako je lepa, žalostno lepa, ko tako mirno leži! Divjaka bi moral omečiti ta pogled! In kako trpi! Angel bi ne mogel potrpežljivejši biti! Niti z eno besedo ne potoži bolečin. Kako mi je hudo, ko jo vidim v takih bolečinah pa ji ne morem pomagati, tega vam dopovedati ne morem.

Kake prikazni ima! Zdaj se vidi v nevestini obleki pred oltarjem, »Ne, ne!« — kriči hipoma s strašnim glasom — »nikdar, nikdar!« In kakor bi si hotela nevestin venec strgati z glave, začne si z obema rokama neusmiljeno ruvati lase, da ji moram siloma roke držati, dokler se ne upokoji. Čez nekaj časa začne: »Julietta! Ali greš z mano? Pojdiva ga iskat križem svet, pojdiva, da ga najdeva.« In moram ji obetati, da pojdem z njo ter delati na videz, kakor bi pripravljala, česar je treba na pot.

Zdaj se ji zopet zdi, da ste se vrnili k nji, da stojite poleg njene postelje. Sladko se nasmehne ter vam podaja izpod odeje blede ročico in govori: »Torej si vendar prišel! O saj

sem vedela, da me ne zapustiš, da ne moreš živeti brez mene, brez svoje Dele! Vidiš, Julieta, kaj nisem dejala, da pride nazaj? Pojdi, ljuba moja, pojdi in ustopi se zunaj pred vrati, da kdo ne pride ter mi ga ne splaši. Kakor golobček bi mi zletel in nikdar več bi ga ne bilo nazaj! — O Milan, kako sem srečna! Sem k mojemu zglavju sedi, da govoriva malo, kako lepo je bilo nekdanj, dolgo dolgo je že, v srečnih otroških letih!« A hipoma ji pride druga strašna podoba — Bog nas obvaruj nesreče, da so vas iz vode potegnili ter mrtvega prinesli k nji! Začne popisovati, da se človeku srce trga, kako vas po mrtvaško napravlja ter z belimi cveticami venča. — »Glej ga, Julieta,« pravi, »kak lep mrlič! A ne smete mi ga vzeti in odnesti v mrzlo zemljo. Malo še počakajte, skoraj umrjem tudi jaz in ponesete naju skupaj, da bodeva skupaj ležala. — O kako mi je lahko!« — Potlej umolkne, mirna leži in komaj je čuti, da diha, tako da me groza obide.

Ravno se je prebudila. — —

Zdaj je zopet mirna. Vprašala me je, kaj pišem. Nisem se ji upala povedati resnice. Ko bi vedela, komu pišem! Potem me je prosila, naj ji prinesem papirja in pero, da vam bi pisala. Ko ji podam res pero v roko, sirota ni imela moči, da bi ga držala.

Gospod Duval so vsi pobiti; človek mora imeti usmiljenje z možem. Po cele ure presede poleg njene postelje in komaj jih pregovorimo, da gredo ponoči malo počivat.

Zdaj se mi zdi, da ji je že malo odleglo, da torej ne smemo še izgubiti vsega upanja.

O gospod, kako je bilo lepo, ko ste bili še pri nas! Ne smem se spominjati srečnega časa, prehudo mi je pri srcu! Kako srečna je bila Dela, kako živa in vesela kakor nikdar poprej!

In jaz — od strani sem stala, gledala, gledala jo ter veselila se njene sreče. A kaj pravim! Srečna, presrečna sem bila tudi jaz — kako bi ne bila? Bivati sem smela na vaši strani, poslušati vas, govoriti z vami. Kako dobri, kako prijazni ste bili z menoj! Kaj si morem, kaj si smem želei več? O gospod, ne zamerite, da tako govorim! Bog v nebesih mi je priča, da nisem mislila nase, da sem svoji prijateljici privoščila srečo iz vsega svojega srca. Saj kdo bi je pa bil vrednejši od nje?

Pa kam sem zabrêla? Kako pravico imam govoriti o sebi? — Zakaj vam celo pišem? Ali bi ne bilo bolje, da bi molčala? Morebiti, a jaz ne morem drugače. Bog mi odpusti, če pride kaj napačnega iz tega! Kaj naj vam še rečem? Tolažiti vas? Tu je treba tolažbe!

Čas je, da končam! Čigavi so lasje, katere najdete v pismu, tega vam pač ni treba pripovedovati. Odrezala sem jih, ko je počivala, ter položila ji na prsi, da je pod njimi tolklo, grelo jih njeno zvesto srce. Vzemite ter imejte jih v časti kakor najdražjo svetinjo.

Bog vas potolaži, dragi gospod, in vam daj moči, da ne omagate v svoji nesreči. To vam od vsega srca želi vaša

Julieta

Zorin prijatelju

Še živim. Kako živim in zakaj, ne vem, ne umejem. Navada, sama navada! Saj se tudi ura na steni ne ustavi takoj, če se ji je potrlo glavno kolo, katero jo goni. Nekoliko časa še maha sem ter tje, na desno, na levo. Čemu? Kazalec stoji, ker se je ustavil, ko je prejenjala goneča moč.

Ali je to, kar čutim, nesreča? Saj še bolečina ni, nego praznosta, strašna praznosta v glavi in srcu! Laže bi prenašal najhujšo bolečino nego to stanje, ki ni niti smrt niti življenje, brez volje, brez moči, brez prave zavesti.

Sreča! — Človek hrepeni po nji, trudi se zanjo, leta za njo, da mu noge krvavé, da mu sapa poide, da pade in obleži. To je življenje! O nespamet in zaslepljenost! Kakor nasajene glave premaganih v pripovedkah ne strašijo pogumnih snubačev lepe kraljične, da se drug za drugim oslepljeni drevé v gotovo smrt, tako tudi človek ne odjenja in se ne ustavi v svojem teku za srečo, dasi vidi pot s padšimi posut.

Kje pa ima človek pravico do sreče? Kdo mu jo je obljubil, kdo zagotovil, ko je prišel na svet? Da ima sape v dihanje in hrane v življenje, zadovoljen bodi in vesel; zahtevati več, to je predrznost.

In vendar, kako blizu sreče sem bil že jaz! Že sem se je skoraj dotaknil s svojimi rokami. Ko sem jo hotel objeti, pride mi star, neznan mož in prosi me, naj se obrnem in grem ter jo pustim drugemu. In obrnil sem se ter šel. Moje dejanje spada med imenovana blaga dejanja. Zakaj ne čutim v srcu tiste sladke zadovoljnosti, s katero pravijo, da se dobro delo samo plačuje?

Ne huduj se mi, ljubi moj, da govorim tako brezbožno. Zdi se mi, da imam vendar malo izgovora pred najostrejšim sodnikom, če mi uide grenka beseda. Saj je bila edina. Včeraj sem bil čez dolgo časa spet v Louvru. Nisem šel iskat tolažbe; dejal sem, da se vendar malo razmislim. Vse zastonj! Mrzlo, mrtvo so me s stene gledale znane podobe, nekdaž moje veselje! Torej je resnično, da ne vidimo stvari, kakršne

so same na sebi. Lepota je v nas, iz sebe jo pokladamo v zunanje stvari. V mojem srcu je razdrta lepota, mir pokončan!

Od tod moram iti in pojdem, kakor se malo okrepčam, ker oslabljen sem tudi telesno morebiti že jutri. Kaj bi tajil? Ne upam si prav; skušnjava je močna in mlado je še moje junaštvo. Dal sem svojo besedo. Kaj je beseda? Nepremišljeno si jo dal; nikdo ni imel pravice zahtevati je od tebe! O, srce je nevaren modrijan; izgubljen je, kdor ga posluša. Zato pojdem.

Zbudilo se mi je hrepenenje, da vidim še enkrat svoj rojstni kraj. In vendar se bojim vrniti se domov. Vse bo spremenjeno, vse mi neznano, tuje. Nikdo me ne bo poznal, malo-kdo se me temno še spominjal iz nekdanih časov. Tu mi bo šele živo stopilo pred oči, ko bom videl vsakega na svojem mestu, kako izgubljeno je moje življenje! Tujec sem povsod, nikjer doma. Tuj mi je celo moj dom; in vendar me žene, da ga vidim še enkrat. Tako se zibljem med strahom in željami ter danes ne vem, kaj se zgodi jutri.

XII

Prijatelj Zorinu

Ne boj se, ne bom te tolažil. Ženske se tolažijo in otroci. Trpečemu moškemu srcu je tolažba, kar je kaplja vode razbeljenemu železu. Malo se pokadi, kamor je kanila, potem ni sledu za njo. Tolažil te ne bom, kakor te nisem svaril. Poznam tvoje srce, kakor bi ga nosil na dlani; vedel sem, kaj mora priti, prej ali pozneje — zastonj vse svarjenje!

Vendar pa moram resno besedo s tabo govoriti; stori potem, kar se ti zdi. Pravico imam govoriti, dal si mi jo sam, morebiti tudi dolžnost. Skusil sem mnogo na svetu; nisem več mlad, toda postarale so me bolj skušnje nego leta. Več ne igram v žalostni komediji, ki jo imenujemo življenje, zdaj sem samo gledalec, nem, a ne brezčuten gledalec!

Imenoval si me prijatelja. Prijatelj je tebi kakor meni mnogokrat oskrunjeno, a vedno sveto ime. Prijateljstvo daje pravice, a tudi dolžnosti. Tako je zdaj moja dolžnost, da naravnost s teboj govorim.

Prijatelj, ti si samopridnež! Vem, kaj ti gre po glavi, četudi mi nisi povedal, kaj namerjaš; zato ti pravim naravnost, ti si samopridnež in pa — strahljivec! Grdo ime eno in drugo, a zaslužno oboje.

Življenje se tebi ne zdi posebno velika dobrota. Niti meni ne. Človeku ga ni ravno potreba, lahko bi bil brez njega pre-

bil in velika nesreča bi ne bila, ako bi ne bil nikoli noben človek zagledal sonca. Ker smo pa že enkrat prišli, četudi brez svoje volje, na svet, skrbeti nam je, to je edino pametno, da izhajamo tako dobro, kakor je mogoče.

Kaj loči človeka od živali? Kaj je ideja človeštva? Žival, vržena v življenje kakor mi, hrani in brani se, kakor se mora in more, vsaka zase; dobro je nji, kar nji koristi; kar je zunaj nje, to ji je tuje, sovražno, narava in žival; v večni vojski živi z vsem, kar se giblje, kar ji prostor krati in hrano. Pravico ima, kdor ima moč; sme se, kar se more. Žival ne misli, kako se godi drugi živali; mirna, zadovoljna, srečna je samo, če je zadostila svojim potrebam. Tako žival.

Kaj pa človek? — V čem se loči od živali, ako misli in dela kakor ona? Človek ne vidi samo sebe na svetu; brat mu je, kdor nosi njegovo podobo. Vesel ne more biti sam, če vidi brata trpeti. Ve, da, če njemu pomaga, sebi pomaga. Posameznik je ud velike družine, zvezane v sreči in nesreči. Zanj o živeti, zanj o trpeti, nji, ako treba, svojo srečo žrtvovati, to si šteje v dolžnost. Kdor ne misli tako, ta ni vreden človeškega imena.

Zakaj ti vse to pravim! Ali ti hočem s tem povedati kaj novega? Stare, znane stvari ti ponavljam. Kdo je s toliko navdušenostjo, s tako gorečo zgovornostjo učil ta nauk kakor ravno ti? Kdo je globokeje čutil v svojem srcu gorje, v katerem zdihuje vesoljno človeštvo? Kdo je tako zaničljivo, s tako svet o jezo govoril proti samopridnosti, ki le sebe vidi, zase skrbi?

S kakim veseljem sem te slišal govoriti tako, s kakim upanjem sem gledal ta blagi, mladostni ogenj, ki je ogreval in vnemal srce poslušalcem! Dejal sem: Kadar pride njegov čas,

ta bo delal v pismu in govoru na prid domovini, človeštvu; kar si ti želel, a ne mogel, to vse stori v obili meri on!

Vse to je minilo. V svoji nesreči ni ti več mar, kaj se godi okrog tebe. Ali ni to samopridnost? — Svojih nimaš več, za katere bi ti bilo skrbeti. Dobro! Ali si zato že prost? Kaj si storil do zdaj za človeštvo, za domovino? S sveta hočeš iti kakor dolžnik, preden je poplačal dolgove? Ali morebiti nimaš dolžnosti! Hočeš li tako zatajiti vso svojo preteklost? Je li to možnost! Stvar vreči od sebe, katera ti nima nobene vrednosti, iznebiti se neprijetnega bremena, katerega dalje nositi nimaš volje — ali je to junaštvo?

Glej, dva sta šla po tem potu pred tabo, blagi duši oba, tvoja prijatelja in moja, za njima ni sledu, in kaj sta obetala! Hočeš li iti za njima? O junaki! Kadar pride bojna ura, orožje od sebe pa urno v beg! Kdo pa naj se bori? O ko bi imel kaj moči do tebe, zarotil bi te za vse, kar ti je bilo nekdanj sveto! Glej ubogo našo domovino, pa zdaj ti ni več v mislih; ko bi se je še spominjal, ko bi ti tlela še iskrica tistega ognja, ki ti je nekdanj zanjo gorel v srcu, ojunačil bi se, in pozabivši svoje bolečine, živel bi zanjo.

Kako si ti poznal njene potrebe, kako globoko si tudi čutil bolečine njene, kako si hrepenel pomagati ji, posvetiti ji vse svoje moči!

O sanjal sem lepe sanje in središče teh sanj bil si ti — zdaj smem govoriti — sanjal sem, da boš ti nam mož, ki ga potrebujemo, kateri, videč, da je ljudstvo lačno, ne bo dajal kamna tistim, kateri prosijo kruha; ki bo kazal z besedo in dejanjem bratom svojim pot, po katerem se bodo bližali bolj in bolj dušni in telesni blaginji. Resnice nam je treba in bratovske ljubezni. Kdo je gorel za resnico kakor ti? Kdo je ljubil

brate svoje z vsem svojim srcem kakor ti? In zdaj je vse to minilo!

A kaj bi govoril! Morda pričakuješ, da ti začnem zdaj še mečiti srce, kakor ženske, češ da se spomni tudi mene, najj-nega prijateljstva, ne puščaje me samega na svetu? Ne boj se, nič tega! Mož možu ne govori tako. Pojdi in stori, česar ne moreš pustiti!

In vendar, strašno mi je misliti, da bo to polno, bogato srce morebiti skoraj jed gladnim črvom! Ne smem in ne morem misliti, da se vse te visoke misli, vsi ti globoki čuti izgubé in poginejo za zmerom brez sadu, brez sledu za sabo.

Govoril sem ter storil svojo dolžnost, več ne morem. Vse drugo je v tvoji moči.

Dobil sem pismo od Eveline. Preprosti otrok me prosi, naj pridem in te potolažim, kakor se tolaži dete, ki je palo in se v čelo pobilo! In vendar me je čudno ganilo otroško pismo. Pošljem ti ga, da ga prebereš; morebiti imajo večjo moč do tebe nedolžne otroške besede nego gorke prijateljeve prošnje!

Zorin prijatelju

Kako težko sem pričakoval tvojih pisem! S kakim veseljem sem čital ter zvesto v srcu hranil tvojo besedo! In zdaj? Besedo čitam za besedo, znan mi je njih pomen, ali komaj umejem, kako se vežejo. Znan glas mi bije iz tvojega pisma na uho, ali ne budi mi kakor nekdanj v srcu sorodnega odmeva. V mojem srcu je vse mrtvo!

O prijatelj, kako žalostno se motiš o mojem stanu! Spo-

minjaš me nekdanjih dni, oživljaš mi nekdanje misli in čute! Kaj pomaga? Kdo mi vrne nekdanjo moč? Megleno zagrinjalo mi krije vse, kar je za mano. Potrte so mi dušne in telesne moči. Kako hočeš vladati in voditi ladjo, ko ti je nevihta zdrobila krmilo! Drugega ne vem, nego da sem truden in pokoja željan — pokoja, kjer nič ne čuti ni duh ni telo, kjer mi prestane utripati nemirno, trudno srce.

*

Sinoči sem bil na pokopališču *Père Lachaise*. Bil je lep, tih večer. V daljavi samo se je razlegal mestni hrup. Znano ti je, da ni kraja na svetu, kjer bi bilo na tako majhnem prostoru zbranih toliko slavnih mož vseh časov in krajev — pod zemljo. Kamor pogledaš, sijajna imena na sijajnih spomenikih. Pod njimi uživajo sad svojega truda možje, ki so živeli in trpeli, delali in se trudili človeštvu na korist. Ta je razsvetljeval z lučjo svojega uma ter razkrival najglobokejše, najtemnejše skrivnosti; ta je pel iz dna svojega srca nesmrtno pesmi, katere bodo ogrevale in navduševale pozne rodove. Kaj je njih plačilo? Kaj so dosegli zase z vsem trudom svojim? Slava — prazno ime! Kak razloček je zdaj med njim, katerega ime je zapisalo z neizbrisnimi črkami v zlato knjigo hvaležno človeštvo, in med njim, katerega grob je pozabljen, brez imena, brez spomina? Dosegli so, kar je zadnji namen vsega bitja in gibanja na svetu — pokoj!

Čemu vse življenje in gibanje, čemu trpljenje in solze, če je tak njih smoter in konec!

Pri kraju pokopališča zagledam na grobu brez spomenika, kako je klečala žalujoča ženska podoba. Ko se ji približam,

vidim ubožno oblečeno dekle, vso objokano. Ne gane se o mojem prihodu; saj njene misli zdaj niso nad zemljo. Nisem je mogel vprašati, po kom žaluje. Čemu tudi? Slišal bi bil pač, daji tu počiva oče ali mati, edina njena podpora, da zdaj nima sirota nikogar na svetu. O da človek še na pokopališču ne najde mirú! Pojdi, kamor hočeš, povsod te spremlja kakor senca človeško trpljenje. Neumirjen, nepotolažen šel sem tiho domov.

Evelina je res dobro dete. Kaj si prizadeva sirota, da bi mi za samo trenutje razvedrila čelo! Kako je srečna, samo če me tako daleč pripravi, da se ji malo nasmehnem.

Srčno hvalo, dragi moj, edini moj prijatelj na svetu, za tvojo ljubezni polno skrb, ki mi glasno govori iz vsake besede tvojega pisma! O da ti je ne morem povrniti, kakor bi rad! Imej potrpljenje z menoj. Obljubiti ne morem ničesar; sam čakam, križem roke držeč, kaj mi prinese prihodnja ura. —

Dela Zorinu

Ozdravela sem. Vsaj trdijo vsi, da sem zdrava, oče, Julieta, mati Vernier in tudi zdravnik, in ta mora vedeti. Vidi jo me, da jem in hodim, tudi lica, pravijo, da se mi zopet rdé; kaj hočejo več? Meni sicer ni zdravo pri srcu, a nočem jim kaliti veselja. Zopet se z Julieto sprehajam po vrtu, zopet obiskujem ljubljene kraje. Vse je, kakor je bilo, in vendar vse spremenjeno. Zdi se mi, kakor da bi minilo vse z neko tanko meglo prepreženo.

Ali bi mi ne bilo bolje, ako bi počivala v hladni zemlji? Milan, Milan, brez tebe ni zdravja, brez tebe ni življenja! Silim

se upati, rada bi se spregovorila, ni mi mogoče. Notranji glas mi govori, da meni ni upanja. Milan, ti si upanje moje, in ti si daleč od mene, ti ne boš nikdar moj!

Kakor lepa, sladka podoba v sanjah, tako si se mi prikazal, tako si mi izginil izpred oči. O da nisi mogel ostati samo še malo, malo časa pri meni! Saj niso predrzne moje želje. Da bi bila samo še nekoliko dni mogla živeti s tabo, srečna bi bila in zadovoljna vse svoje ostale dni! Mogla bi reči potem: Živel sem in ljubila, kaj hočem še? Saj ti nisem še mogla reči iz oči v oči: Ljubim te, in iz tvojih ust nisem slišala te sladke besede.

O mili prijatelj moj! Ti ne veš, nikdar mi nisi bil iz spomina. Vse misli moje so se vrtele o tebi. Ti si mi bil v zvezi z vsem, kar je lepega in blagega na svetu. Podnevi sem mislila nate, z Julieto sem govorila o tebi; v sanjah sem te gledala in kakor v srečnih, otroških letih s teboj govorila ponoči. Sladko upanje mi je vedno težilo srce, da te bom videla še enkrat!

Prišel si in s tabo mi je prišlo novo življenje. O kako sem bila srečna! In prišlo je tisto trenutje — sladka groza me spreletava, ko se ga spominjam — prišlo mi je tisto blaženo trenutje, najlepše, najslajše trenutje mojega življenja, ali se ga spominjaš tudi ti? Ko sva se pogledala po dolgem molčanju, ko so nama v solzah govorile oči, kar sta čutili najini srci! Najini srci, pravim, ali se motim morda, ali nisi čutil v tistem trenutju tudi ti, kar sem čutila jaz? O pusti, ne jemlji mi sladke vere, da sem te umela, da me ljubiš tudi ti! —

Milan, eno željo še imam, edino, zadnjo željo na tem svetu. Ali ti jo smem izreči? Kaj porečeš, ko jo začuješ? Vem, kaj si obljubil pred svojim odhodom mojemu očetu. Sveta je možu beseda, vem. In vendar, Milan, ako bi šlo tu za življenje, ali

ni pomoči? Jaz ne vem soditi, kaj je prav, in zdaj celó ne. Pri meni sodi samo srce, in srce mi pravi, da najostrejši sodnik bi te ne obsodil, tudi moj oče ne — ako — prideš nazaj, samo za eno uro, za eno trenutje, ne več, da te vidim še enkrat, da ti podam roko v slovo. Čuješ, roko v slovo. Glej, prijatelji si podajajo roko v slovo pri ločitvi. Ti si mi jo pozabil dati, ko si se ločil na veke od mene. Kakor blisk si šel. Stala sem in gledala, ko si odhajal; nisi se ozrl za sabo. Kako je drčal voz, ki je nosil mojo srečo, moje življenje! V enem trenutju mi je izginil, in tema se mi je storila pred očmi! —

Milan, če ti je mogoče, usliši zadnjo prošnjo nesrečne svoje Dele! Glej, na kolenih te prosim, stori mi to milost! Pridi, ne boj se! In če te vidi ves svet, saj imaš pravico do mene, ti edini imaš pravico do mene, pred Bogom in pred ljudmi, ti prijatelj moj, moj ženin, moje vse!

Dela

XIII

Zorin prijatelju

Padel sem! Kaj mi bode še sveto, če mi ni sveta bila dana beseda! O, kaj je vse tisto naše tako slavljenost, to junaštvo, s katerim se tolikanj ponašamo! Pride ti slaba, šibka stvar z otroškim obličjem, z nasmehom na ustih, s solzami v očeh; pomigne ti z belo ročico in — pozabljeni so vsi tvoji sklepi in nameni; za njo greš brez volje, skoraj brez zavesti!

Videl sem jo; na njenih prsih sem slonel; na njenih ustih so gorela moja usta — enkrat samo; nikdar več potem!

O, ne vprašuj me, kako je bilo! Človeški jezik ima besedi, da razodeva in popisuje najskrivnejše stvari, a nem je, ko bi mu bilo naznanjevati najvišje veselje, najglobokejšo žalost! S solzami sva se pozdravila, v solzah sva se topila pri slovesu. Kaj sva govorila medtem, komaj jasno vem; a to morem reči, da v teh kratkih trenutjih najinega združenja sem užil radosti in sreče toliko, kolikor je more prenašati moje srce. Poplačan, odškodovan sem obilo za vse, kar sem prebil v življenju.

Zdaj šele vem, ko je vse minilo, kaj sem izgubil; zdaj šele čutim, kako srečen bi bil mogel biti z njo! Razmaknile so se mi za trenutje megle pred očmi; v rajski svetlobi se mi je prikazala sreča, en pogled nanjo, potem so jo na veke zopet zagrnile sovražne megle.

In vendar, prijatelj, motil bi se, ako bi mislil, da se nesrečnejšega čutim nego prej. Ravno nasprotno! Neki čuden pokoj se mi je ustanovil v srcu, dasi ne tisti sladki, blagodejni mir, po katerem hrepeni vse človeško bitje. Slovo sem dal na veke upu in željam; saj z njimi ni miru. Vdal sem se svoji usodi.

A kaj sem moral videti še! Tudi Julieta ni več, kakršna je bila. V srce me je bolelo, ko sem videl, kako sirota na skrivnem trpi. Kakor preklet hodim po svetu, v srcu nosim nemir in nemir sejem in puščam za sabo.

Moj sklep je storjen. Ni mi več tu ostati. Vse je pripravljeno na pot. Jutri že zapustim nesrečni kraj. Da bi mogel pustiti za sabo tudi vse spomine!

Saj poznaš Bled. Videl sem ga prvič, ko sem imel štirinajst let. Takrat že se mi je bila zbudila želja v prsih tu v tem blaženem kraju po življenja trudu v pokoju nekoliko časa živeti, končati svoje dni. Videl sem potem mnogo lepih krajev, vendar, kakor prvi svoji ljubezni, ostal sem vedno zvest svojemu Bledu. Kakor v neko sveto, obljubljeno deželo me je vedno vleklo hrepenenje tja na otok z valovi krog obdani.

Spolniti hočem svojemu srcu zadnjo željo. Če malo prej, nego sem mislil, kaj škodi? Z Bleda torej, če srečno tja dospem, pričakuj prihodnjega mojega pisma.

Zorin Deli

Gore in doline bodo med nama, ko ti dojdejo te vrstice. Težko je, pravijo, zlasti mlademu človeku, ločiti se od življenja. Ti si moje življenje in od tebe jemljem slovo na veke! Kar mi je ostalo dušnih in telesnih moči, zbral in združil sem jih, in vendar težko grem, neizrečeno težko.

Dela, ne omaguj, ne toži, saj veš, da mora biti. Vdaj se svoji usodi, kakor sem se jaz vdal. Saj si bila vedno srčna, pogumna deklica, iz tebe sem sam pil moči in kreposti!

Vračam se v svojo domovino. Saj nekoliko je tudi tvoja, kajne, sladka prijateljica moja? Močno hrepenenje se mi je zbudilo po nji; saj pravijo, da še celó ptiča obide želja pred smrtjo, da bi enkrat videl kraj, kjer se je rodil.

Dela, dajem ti dokaz svoje ljubezni, da ti ne morem dati večjega. Jaz grem, ti ostani. Ne vprašaj, kaj bo iz mene. Živi, živi, če ti je moči, srečna tudi brez mene! Ljubezen, pravijo, da je samopridna; moja ni. Sladko tolažilo bi mi bilo zdaj, ko te zapuščam, ako bi mogel misliti, da me s časom pozabiš, da boš mirno, srečno živela drugim in sebi na veselje v krogu veselih otrok — tudi ta misel mi nima nič bridkosti v sebi. Jaz sem užil svoj del od tebe. Ti v svoji nedolžnosti sama ne veš, kaj si mi storila, kaj sem ti dolžan!

Glej, zgodaj, prezgodaj že sem spoznal življenje. Ti srečno dete ne veš, kaj je to! Kdor ga pozna enkrat do dna, njemu je izginil z ust sladki smeh. Kdor hoče spoznati kako stvar, mora jo preiskavati, opazovati od zunaj in od znotraj, da pride do pravega jedra njenemu bitju. Tako bi se moralo spoznati tudi življenje. Ali glej, nesreča je ta: nekaterim je prirojeno ali prirejeno, ali oboje, da, ko stopijo v življenje, prinesó s sabo ne-

ko podobo njegovo, neki ideal, bolj ali manj dovršen, katerega so si ustvarili v tihih urah po svoji naravi, dejal bi, po svoji podobi. S to podobo pred očmi stopijo v dejansko življenje. A vsaka stopinja, vsak pogled po njem jim kaže, da se resnica nikakor ne strinja z njihovo priljubljeno podobo, katera je zrasla z njimi, tako da si je ne morejo iztrgati iz prsi. In to spoznanje jim je vir najhujše bolečine, neskončne žalosti.

Kako lepo, čisto, vzvišeno podobo smo si ustvarili o človeku! Človek je ljubljenec stvarnikov, podoba njegova. Vsi smo sinovi enega očeta, bratovska ljubezen nas veže v veselju in trpljenju. A kaj nam kaže življenje? Vsak živi zase, svoje solze otira, svoje rane zdravi; za svojo srečo hrepeneč hiti; tujec, sovražnik mu je, kogar zadene na poti do nje. Človeštvo, prijateljstvo, zvestoba — prazne besede, ki zbirajo pomilovalen nasmeh zrelemu, modremu možu na ustne. Kakor divja zver bori se v krvavem boju brat z bratom, ljudstvo z ljudstvom za kos zemlje, za puhlo slavo, za kratek čas! A kaj pravim: kakor divja zver? Zver plane srdita na zver, raztrga jo v trenutku s krvavimi zobmi; kratek je bil ta boj, kratko trpljenje premagane živali. A človek! On zbere vse moči svojega uma — in te niso majhne — da izmisli in znajde svojemu bližnjemu bolečine, ki ga bodo najhujše skelele, ki bodo najdalje trpele. Gorje mu, kdor pade v krvoločne roke njegove! Pri Bogu je milost, pri človeku je ni. *Vae victis!* Gorje premaganim! Ta strašni, v nebo vpijoči krik doní po vsej zgodovini človeški!

Hladnokrvno, ne, veselo gleda, kako se vije pred njim v smrtnih in vendar v neskončnih mukah uboga stvar. Njena mila prošnja, njen krik, ki bi risu omečil srce, človeškemu ušesu glasi se prijetno. O proč s temi strašnimi podobami!

Samo posamezni se kažejo tu in tam blagi možje, ki čuti-jo brezkončno gorje človeštva, ki nas opominjajo pozabljene resnice, da smo si bratje, da se ljubímo, da si pomagajmo. A kaj je sad njihovega nauka? Sovražijo jih in preganjajo, kamnajo in križajo, in če ne morejo tega, pa jih vsaj črté, obrekujejo in črnijo prava kačja zalega! Tako se je nekdam godilo, kakor čitamo, tako se godi še dandanašnji. Kako bi človeku ne upálo upanje o takem pogledu!

A kam sem zašel, kaj ti razgrinjam tako žalostne podobe? In vendar moram govoriti še dalje, da me boš popolnoma umela, zakaj sem ti neskončno hvalo dolžan. —

Ranjena zver pobegne ter se skrije v tiho goščavo, da tu ozdravi ali pogine. S krvavečim srcem se zateče nesrečni človek po takih skušnjah naravi v sveto, neomadeževano krilo. Izgubljeni sin vrača se pozno v svoj pravi dom; spéhan, pokoja in tolažbe željan pade materi zemlji v naročje, iz njega je prišel, vanj se zopet povrne. Tu upa najti, če ne zdravila, vsaj hladila svojim ranam. —

Bridka prevara! V naravi vladajo enaki železni zakoni. Krepkejša rastlina zatira slabšo in med živalmi je enako večni boj za življenje! Upal je priti med svoje; tuja, néma stoji brez čuta pred njim rastlina; in žival? — ta se mu umiče, naj jo kliče in vabi še tako prijazno, in ona upira sovražno vanj krvoželjne oči. Tuj je človek v naravi: narava nima srca!

Obup se mu bliža s temnimi krili, skoraj ga zavije vanje. Mračí se mu okrog in okrog. A glej, nenadoma mu zasveti rešilen žarek. O kako krivico je delal človeštvu! Obupal je o vsem, in vendar mu je neznana ostala njegova lepša, boljša polovica. Kako je to mogoče? Saj mu je vendar, skoraj otroku še, plavala vedno pred očmi, kakor nebeška prikazen, jas-

na ženska podoba! In mladenič jo je zvesto hranil v svojih prsih kakor najdražji zaklad; lepšal jo je z vsem, kar je imel lepega, blagega in čistega; vanjo se je zaupno oziral v težkih, bridkih trenutjih. A ko je stopil v viharo življenje, izginila mu je bila v hrupu in nemiru izpred oči. O zdaj se mu je pa zopet prikazala tolažnica, rešiteljica, ko je najbolj potrebuje. K nji, le k nji! Če je kje na svetu, v blagem ženskem srcu je pravo človeštvo doma!

Zadnja, ne manj bridka prevara! Ubožec, česar si hrepenječ iskal, tudi tukaj ne najdeš! Kako plitvo, kako prazno, kako površno in ničevno se ti zdi naglo vse, kar je toliko obetalo od daleč! Blagor mu, komur zadostuje bleščeča, vabeča vnanjost, kdor se kakor otrok veseli zlate pene! Gorjé pa tebi, kateremu globoče sezajo želje! Dokler te vodi pot po cvetočih travnikih, bo ti prijetna, kratkočasna tovarišica; s sladko govorico ti bo krajšala pot; zdaj in zdaj ti tudi z mehko ročico obriše gorki pot z obraza. A ko prideta do samotnega nočnega gozda, skozi katerega ti je iti ustavi se plaho, gleda nekaj časa, morda celo z mokrim očesom za tabo, potem se vrne zopet nazaj k veselim ljudem!

O da bi našel samo eno zvesto srce, da bi mogel nanj položiti trudno glavo in reči: Tu je moj dom, moja last, kdo me prežene od tod? Srce, katero bi umelo tvoje bolečine, kateremu bi mogel tožiti vse, kar te teži, kakor toži otrok svoji materi!

In tako srce sem našel jaz! Dela, Dela! Ko bi pretrpel zate, kar more človek pretrpeti, ko bi zate do zadnje kaplje svojo kri prelil — nikdar ti ne povrnem, kar si mi storila ti! Glej, ti si moja tolažnica, rešiteljica moja. Ti si mi, v zadnjem trenu-

tju še, otela vero v ženstvo, vero v človeštvo. Umirjen grem zdaj lahko od tod.

Dela, žalosten sem! Kako bi ne bil! Saj se ločim od svoje sreče, svoje ljubezni, od luči svojega življenja — in vendar, ta žalost nima nič zbadajočega v sebi. Nekako čudno vzvišene se čutim; saj velika nesreča ima neko blago, rešilno moč v sebi. Dela, bodi tudi ti srečna in pogumna. Umirajočih želje so vsakemu svete. Zate jaz umiram. Izpolni mi zadnjo voljo, zadnjo željo! Živi srečna in pozabi svojega prijatelja, kateri ti kliče zadnjič iz dna svojega srca: Zbogom, zbogom!

XIV

Na Bledu, 15 avgusta.

*M*ogla umreti ni stara Sibila,
da so prinesli ji z doma prstí;
ena se tebi je želja spolnila,
v zemlji domači da truplo leží.

Zdravnik, ko vidi, da ne more pomagati bolniku, hirajočemu v tuji zemlji, pošlje ga v domači kraj, da se napije tu iz materinih tal novih moči, a če to ni mogoče, da tu vsaj laže ugasne brez bolečin.

Ko bi jaz še upal zdravja, tu bi ozdravel ali pa nikjer. Iz viharnega morja rešil sem se semkaj na ta srečni otok, za mano so valovi požrli ladjo, ki je nosila moj up.

Lepo je vendar na svetu, lepa je zemlja, zakaj ne more človek biti srečen na nji!

Srečen? Zakaj bi jaz tu ne preživel nekoliko lepih ur? Česa želim? Po čem hrepenim? Vse je ostalo za mano.

*Nessun maggior dolore,
Che ricordarsi del tempo felice
Nella miseria!*

In vendar ni res, kar tako lepo poješ, visoko misleči, globoko čuteči Dante! Jaz se spominjam lepih minulih dni, in ven-

dar mi je mirno srce, kakor dete, ki se je nekaj časa jokalo po izgubljeni igrači, a potem trudno zaspi.

Zdravje, mladost in veselje diha tu vse okoli mene.

Korintu so rekli:

Helensko oko —

Kaj si pa ti, moj Bled? Oj, bistro jezero med zelenimi goricami, kako mirno in jasno me gledaš, kako prijazno se mi smehljaš ter me vabiš z milim, mehkim pogledom! Sonce se je skrilo za Triglavom. Bliže in bliže zagrinja tihi mrak gorico za gorico, jaz slonim sredi jezera v ladji, ki jo mehko zibljejo prijazni valovi.

Kako sem sam! — Sam? S temno sinjega neba me gleda tisoč in tisoč žarečih oči. O zvezde ve: po neba svetlih potih razkropljene!

Kako mrzla je vaša luč! Nekdaj:

Ko bil sem še otrok,

in nisem vedel kám —

Tedaj sem pač mislil, da gledate nas ter čutite z nami naše veselje, naše gorje. Zdaj vem, da neme in gluhe brez čuta gledate dol na nas; vaša mrzla luč odseva enako iz naših solz, naj jih veselje, naj jih žalost rodi.

Čuj, veselo ukanje! Kako prijazno se razlega in odmeva od gore do gore.

O ti, ki te vodi v tihi, skrivnostni noči po znani poti ljubezen, veseli se kratke sreče svoje, uživaj jo, saj ti skoraj mine, kakor je minula meni!

16. avgusta

Prešernov duh plava nad tem krajem. Ta nebeški pevec, ki je prišel med svoje, a oni ga niso spoznali, bil mi je, kakor veš, veden, zvest tovariš, rekel bi, od mojih otroških let do današnjega dne. Njegove pesmi beri v ledeni Sibiriji ali v goreči Sahari, beri jih žalosten ali vesel, star ali mlad, vedno in povsod ti bodo sladka hrana, ki se je ne nasitiš nikdar. Vendar čisto drugače se beró v tem rajskem kraju, kjer so se rodile. Tukaj jih človek, dejal bi, šele popolnoma umeje. Kako je mogoče, da ga njegovi rojaki niso umeli, cenili in ljubili, kakor je vreden!

Jaz sem se iz Prešernovih pesmi učil, kaj je poezija, kaj je lepota. S Prešernom se meni godi kakor z Bledom. Koliko sem videl lepih krajev potem in bral velikih pesnikov! Prešeren in Bled sta mi ostala vendar na prvem mestu v srcu. Morda je to moč prve ljubezni, in če je, saj se je ne sramujem.

Zdaj ko mi je duh, dejal bi, prost vse zemeljske teže, vriva jo se mi z mogočnejšo silo misli, ki mi že prej niso dale miru, samo da mi jih je odganjalo viharo življenje; zdaj se jim ne morem več braniti. Ali ne bo morda nekoč konec vse poezije? Kdor opazuje in primerja preteklost in sedanjost, mora si postaviti to vprašanje. Od dne do dne biva ožji njen krog. Sopare ostri krik je pregnal iz skrivnostno temnih kotov tihe gozd-

ne duhove. Jasne vile ne plešejo ob kresnih nočeh v blede mesečini in morske deklice ne vabijo več s sladkim petjem umrjočih mladeničev v hrepeneče svoje hladno naročje. Žvenketanje mečev in umirajočih stok ne budi več, kakor nekdanj, nesmrtnih pesmi, katerim se še čudi današnji rod. Brezsrčnim zatiralcem narodov, ki so gazili po človeški krvi, razbojnikom, ki so prežali iz skalnih gradov na mirne, neskrbne popotnike, ne prede več poezija okrog glav »svetle gloriije«. Ali kje so naše prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah, ki so zvesto spremljale prednike naše v žalosti in veselju od zibeli do groba? Nam še so v naši mladosti božale srce. Tiha je zdaj gora in dolina, če se ne čuje zdaj ter zdaj surovo kričanje!

*Padala nebeška mana
Izraelcem je v puščavi;
zginila, ako pobrana
bila ni ob uri pravi.*

Zakaj jih niso nabrali, dokler je bil čas? Zdaj je prepozno!
In vendar ne obupajmo! Vsaka pomlad zbudi pevce znova. Dokler bode bilo in ljubilo, dokler se bode veselilo in trpe-
lo človeško srce, ne bo konca poezije. Iz hrupa polnega živ-
ljenja pribežala je v človeško srce. V človeškem srcu je poe-
ziji dom!

Pa drugo vprašanje: Ali napreduje človeštvo? Čemu to vprašanje? Glej, človeški um dela čuda, katerih bi ne verjeli, ko bi jih mogli slišati naši očetje; mi se že skoraj več ne bomo znali čuditi. Zvezdam je pota izmeril, spoznal je bilke rast in njemu je znano, kak obraz je imela zemlja, preden je bilo živ-

ljenje po nji. Strelo je z neba vzel ter v svojo službo vkoval, da poroča hitro, kakor misel, voljo njegovo po zemlji.

Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis!

Sceptrum tyrannis? Ne, tega ne! Izvil jim žezla ni, samo obvil ga je, da več tako trdo ne pada na ljudstvo.

Um napreduje, tega ni tajiti; ali kaj pa srce človeško? Ali se razvija in blaži tudi tako? Ali rastó naše kreposti, naše moštvo? Kje so naši Sokrati, naši Reguli in Cincinati? Res ne sežiga več, vsaj pri izobraženih narodih ne, brat brata Bogu na čast, vendar ga črti in preganja, če se loči v mislih od njega. Ne prodaja več brat brata kakor žival na semnju; a zatira ga, zaničuje in o njegovem potu živi. Krvava vojska ni več najblažje, najčastnejše opravilo možem; imenujemo jo »potrebno zlo« — a kako zlo! Kake so naše vojske, če jih primerjamo z nekdanjimi! Kdaj izgine pač ta največja sramota človeštva?

Čudno se človeku godí, ko gleda in premišljuje razvijanje človeštva. Zdaj gre pot gor, zdaj dol, zdaj se popolnoma izgubi v temi in goščavi; tam se prikaže zopet in kmalu zopet izgine! Kam drži ta pot? Ali se človeštvo bliža svojemu namenu, ali ga doseže kdaj? Vprašanja, ki so bila že zdavnaj rešena, stavijo se znova. Z bojem si moramo zopet pridobiti pravice, za katere je bilo prelite že toliko človeške krvi. Z malo mero se nam odmerja prostost, kakor bi nam hotel kdo odmerjati zrak v dihanje. Strašno bi bilo iti s sveta s prepričanjem, da nikdar človeštvu ne zasiye rešenja in sreče dan. Ne, kažejo se znamenja, če jih prav umejem, da ni treba obupati.

Vstajati vidim, in to mi je sladko tolažilo, pri vseh narodih može, ki si podajajo v sveto zvezo bratovske roke, ki povzdi-

gujejo glas svoj proseč in svareč, da smo si bratje, da večni mir bodi med nami, združimo se, pomagajmo si; ne sila in moč, pravica in ljubezen naj deli zemeljsko blago; naj se jih ne trudi in trpi tisoč in tisoč, da eden uživa, da se eden veseli. Vsem enako pravico, in prvi naj bo, kdor je najboljši. Nesrečnim bratom — in koliko jih je! — ki ždé in medlé v siromaštvu in nevednosti, podajmo usmiljeno roko, razsvetljujmo jih, pomagajmo jim do dušnega in telesnega blagostanja!

Res je, posamezni šele glasé se in učé tako; res je, njihov glas je še danes glas vpijočega; ali pride dan, če ga tudi ne bomo gledali niti mi niti otroci naši, ko naraste ta sveta, izvoljena truma, da se ne bo nič moglo ustavljati njeni sili, njenemu gorečemu navdušenju. Zakon bo njena volja, in od ti-stega časa ne bo se zemlja več imenovala — solzna dolina.

17. avgusta

Zlata vredno je naše ljudstvo; ljubiti ga mora, kdor ga pozna. Kako je krepko in zdravo v svojih mislih, kako bistroumno, uka željno in gibčno! Kaj bi se dalo narediti iz takega ljudstva, in kaj se dela z njim! S prostim kmetom govôri, kar hočeš, kako zvesto te posluša; kako te bo vprašal in kako odgovarjal! Tu ni nič nemarnega, potlačenega, kar se vidi tako pogosto drugod. Ustopi se v nedeljo pred cerkev, ko iz nje vre množica, kak lep, očem in srcu dobrodejen pogled! Glej te mladeniče, kake krepke, visoke postave! Kako se nosijo moški pokonci! Tu je še prvotna moč, tega ljudstva ne bo lahko konec! — In ta dekleta — kake rasti, kaki obrazi! Kako ponosno hodijo, kako prijetno se vedó! Ne verjel bi jim, kdor jih take vidi, da so ves teden delale in se trudile. —

Kaj bi se dalo, pravim, storiti iz takega ljudstva, in kako se dela z njim! Grenkost premaguje človeka pri ti misli. Bog te blagoslovi, ljubljeni narod moj, in daj ti lepšo bodočnost!

Veš, kdo je zdaj moja posebna družčina? Seznanil sem se s kakih dvajset let starim kmečkim mladeničem. Smrt gleda siromaku iz upalih lic in udrtih oči; in tisto kratko, suho pokajšljanje že priča, da bode težko videl prihodnji sneg. Zvečer se hodi sprehajat ob jezeru pod gradom. Tam sem se seznanil z njim. Zdaj sva si velika prijatelja in ničesar mi ne pri-

kriva, saj pravi, da nima nikogar, da bi mogel govoriti z njim, razen mene. Čudne pogovore imava. Nikoli še nisem videl tako vedoželjnega človeka. Vse bi rad vedel. A najbolj ga mikajo zvezde; ni mi dal miru, povedati sem mu moral vse, kar vem o ti stvari. A kako si je vtepel v glavo misel, da pride po smrti na neko zvezdo! Zato jih tako rad ogleduje. Čudno mi je pri srcu, ko vidim človeka s tako strastno poželjivostjo učiti se ter polniti si glavo s stvarmi, ki mu nikakršnega sadu ne obrodé. Ne slepi se samega sebe, dobro ve, da mu ni veliko časa več odmerjenega. A vdan je v svojo usodo, najmanjše pritožbe nisem čul iz njegovih ust. Ne samo na telesu, tudi na duši je bolan; telesna je pač samo posledek dušne bolezni. Spet tista stara, a vedno nova zgodba —

*In komur se primeri,
poči mu srce.*

Rad je imel deklico, ki ga je ljubila, dokler ni našla drugega, bogatega, ki je bolj godil njenim očem in ničemurnosti njeni. »*Cosí fan tutte!*« tako vse delajo. Siromak ni mogel premagati te nesreče, pregloboko mu je bila segla ter v srcu ukoreninila se ljubezen. Poskusil jo je iztrgati, a ranil si je srce, da mu nikdar več ne ozdravi. Malo sem našel v svojem življenju tako blagih in globokočutnih src. Žal besede mu ni iz ust čez njo, ki mu je kriva vse nesreče, ki mu je hladnokrvno zamorila mlado življenje.

18. avgusta

Pismo mi je došlo, saj veš od kod? Nenadoma me je zadela smrtna novica. Saj se tudi popotnik ne nadeja strele, ki ga zviška zadene. Utrgana je zadnja nit, na kateri je viselo moje življenje. Črno mi je pred očmi! — —

XV

Julieta Zorinu

In ako bi bili na koncu sveta, to pismo vas mora najti! Dela — o kako hočem začeti sirota? Dela — a kaj, saj vi nimate srca! Ko bi ga imeli, nikdar bi nas ne bili zapustili tako. Jenjalo je biti, hrepeneti in trpeti blago, zvesto srce. Ugasnilo je na večne čase oko, ki je tako milo, tako prijazno sijalo vsemu svetu, a najmileje, najprijazneje meni, ki sem zdaj sama, zapuščena na svetu!

Précej, ko ste nas zapustili, zgruzila se je kakor cvetica na polju, katero je kosa zadela. Ugasnila je brez trpljenja, zadnja njena misel bili ste vi. —

O zakaj ste prišli v naš mirni kraj mir kalit srcu, katero ni vedelo prej, kaj je žalost, kaj je veselje!

Odpustite, gospod, nočem vas žaliti; ali žalost me premaguje, da komaj vem, kaj govorim. —

A nočem vas dalje muditi. Kaj so vam moje besede? — Berite, kar vam poroča ona v svoji zadnji uri. Naj vas ne motijo moje črke. Ubožica ni več imela moči, da bi vam bila sama pisala.

Zdaj, ko sem vam izročila to drago svetinjo, zdaj sem spolnila svojo dolžnost do prijateljice in do vas, zdaj ne boste slišali nič več o meni. Živite srečni in veseli.

Julieta

Dela Zorinu

Ali veš, da umiram, ljubi moj! Kajne, ko bi vedel, prihitel bi k moji postelji podat mi roko v slovo. O, želela bi pač, da bi mi tvoje ljube roke zatisnile oči, potem ko so še enkrat gledale tvoje obličje, ko so pile zadnjikrat mile žarke tvojega očesa. A ti, prijatelj moj, bivaš daleč od mene in umreti mi je brez tebe.

Čudno! Brez bolečine čutim, da se mi bliža konec mojih dni. Ginejo mi moči; samo toliko mi jih je ostalo, da morem še misliti nate.

Milan, ne bom te videla več na tem svetu. Vendar pojdem mirno od tod. Vera me uči in ta sladki nauk mi potrjuje srce: onkraj groba se prične naše pravo življenje. Tam te bom videla, tam se združim s tabo, v srečni deželi, kjer ni solz, kjer ni ločenja. To upanje mi lajša in slajša zadnja trenutja. O, Milan, upaj tudi ti! Múdi se še nekoliko časa na zemlji, a potem se spomni svoje Dele in pridi v njeno hrepeneče naročje.

Postelja moja je obrnjena tako, da gledam skozi okno sonce, ki zahaja.

*Sijaj, sijaj sonce,
oj ti sonce rúmeno!*

Jutri mi ne bo več sijalo. Milan, morebiti ga gledaš v tem trenutju tudi ti. Naj ti nosi moj pozdrav, slovo moje čez gore in čez doline.

Milan, ne hrani v svojem srcu sovraštva do mojega nesrečnega očeta! Ko bi ga videl zdaj, v srce bi se ti smilil ubogi mož, ki bo skoraj sam na svetu. Storil bi mi vse, kar bi žele-

la, samo da bi ohranil svojega edinega otroka. A zdaj je prepozno!

Dejal si mi, da se vrneš v svojo domovino. Ali si bil šel obiskat ljubljene kraje, kjer sva tako srečno preživela otroška leta? Rada bi jih bila videla s tabo enkrat; tudi ta želja se mi ne spolni.

Nikdar bi ne bila verjela, da je tako lahko umreti. Rahleje in rahleje bije srce, da se ustavi.

Kako čudno láchko se čutim! Duh moj se dviga, zemeljske teže prost, ter plava, plava dalje pod jasnim nebom, tja proti večernim goricam, kjer zadnji sončni žarek umira.

Zbogom, Milan, zbogom! Ti ne vidiš roke moje, ki ti jo z zadnjo močjo podajam v slovo. Ne múdi se predolgo na zemlji, kjer si zdaj vendar sam; težko te čaka nevesta tvoja! Zbogom, zbogom!

IZ ZORINOVEGA DNEVNIKA

Dospel sem do zadnje postaje! — Človek je vendar čudna stvar. Nekdaj, ko je bil še otrok in je mislil tako daleč, kakor je videl, bila mu je zemlja svet; vse je bilo ustvarjeno zanj. Zvezde na nebu so mu bile svetle pike, da mu svetijo in ga razveseljujejo. Božja roka mu je vodila vsako stopinjo kakor otroku, ki se hoditi uči. Zdaj vemo, da je zemlja naša prah v neizmernem prostoru, in vendar človek še vedno meni, da ne more nič biti brez njega, z njim vse mine, večna tema, nič nastopi, ko zatisne on oči.

Otročja misel! Sonce bo vzhajalo in zahajalo brez tebe kakor prej! Obsevalo bo samo enega nesrečnega manj. Vse pojde, kakor je šlo; veselil se bo svet in jokal. Skoraj se ne bo nikdo spominjal, da si živel kdaj.

Eno samo krepko, srčno stopinjo — in vsega je konec! A vendar, kaj se ti noga ustavlja? Zdaj moreš odložiti breme, ki ti je pleča krvavo žulilo. Kaj se pomišljaš? privadil si se bremen.

Življenje, dobro ali slabo, vendar je nekaj, kar je človeku znano; a kaj pa pride za njim? Kako je sploh mogoče, da je kaj? — — Ko bi ničesar ne bilo, ni človeka ni zemlje ni neizmernega prostora? Nič, nič, strašna misel! Dobro, da je človek ne more misliti dolgo; morala bi mu možgane zмести.

Ko bi vsaj mene ne bilo! Saj je vendar mogoče, da bi se ne bil rodil! — —

Drago je življenje vsaki živi stvari, to je naravno; večini gre nad vse. Edino blago je, kar ga še ima. Zastonj pustiti ga, iz rok dati zadnjo pravico, katero imaš, žalostno!

Ko bi ga mogel dati za kaj! Ko bi mogel dni, kar mi jih je še danih, priložiti življenju svojega bolnega tovariša, ki pride skoraj za mano!

Sladko je umreti za domovino, za blago idejo. O srečni vi, katerim je bila dana taka smrt! Jaz s svojo smrtjo ne rešim drobne čebele, ki je pala v vodo!

Valovi operó človeku vse gorjé.

Mislim, da prav umejem besede tvoje, modri pesnik!

Glej drobnih mušic, kako veselo plešejo in se sučejo v gor kem sončnem svitu nad vodó; veselé se svojega življenja!

Zorin prijatelju

Imel si mnogo potrpljenja z mano, imej ga še malo: zdaj te zadnjič nadlegujem.

Ne, ginljivega slovesa ne bom jemal od tebe! Sprejmi mojo zadnjo srčno zahvalo za svojo prijaznost, katere sem se tako malo vrednega izkazal, a pozabi me, kar najhitreje moreš, kakor naposled pozabimo popotnika, s katerim smo se za nekaj časa seznanili na poti.

Navada je spomenike staviti ob cestah, kjer se je kdo ponesrečil. Tako je tudi mene zadnje dni obhajala misel, da bi iz svojega življenja, kar se mi primerno zdi, posnel, zapisal ter izročil mladini naši v svarilen zgled.

Tako bi vendar morebiti smrt moja ne bila čisto brez vse koristi. — Morebiti, ali pa tudi ne.

S poslanimi pismi stori, kar se ti zdi. Poslal sem ti jih, ker upam, da ti mnogokaj pojasnijo. Zapisal sem ti, kaj želim, da se z mojimi stvarmi zgodi. Stari vdovi, pri kateri sem nekdaj stanoval, izroči zapisane novce in reci ji, da jo pozdravljam ter želim, naj si s tem na svoje stare dni malo priboljša. Z nje-no hčerjo sva se rada gledala, če se ne motim; bila je ljubezni-va deklica, naj ostane poštena!

Ne skrbi dalje zame, jaz ničesar več ne potrebujem. Ko bi kdo povpraševal po meni, dasi ne vem kdo, reci mu, da se mi dobro godi. Zbogom!

DOSTAVEK

To je zadnje pismo, ki sem ga prejel od svojega nesrečnega prijatelja; nič več nisem slišal o njem.

Potrebno se mi zdi dostaviti nekoliko besed. Ne stavim Zorina mladini v posnemanje, ravno nasproti. V zgled vam bodi njegovo blago srce, njegova goreča ljubezen, s katero je obsezel vse trpeče človeštvo; a pazimo se njegovih zmot, izvirajočih iz prečutečega srca. Zorin nam je pokazal, kam vodi jo.

Hudo bi mi bilo, ako bi me kdo krivo razumel, a zdaj je prepozno. Um in srce bodita v lepi zvezi. Izvoli naj si vsak svoje področje, ni preozko ni preširoko; v njem naj dela zase, za svoje brate, po svoji moči, po svojem prepričanju in gotovo dopolni svojo dolžnost.

Posameznemu ni nikomur dano, da bi prestvaril svet.

Gorje mu, kdor to poskuša, sebe pogubi in ne pomaga nikomur. Te resnice nam je žalostna priča moj in zdaj morda tudi katerega izmed mojih bralcev prijatelj — Zorin.

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-102-9